

MOSTARLI HASAN ZİYÂ'Î'NİN “GİDÂ-YI ŞOMÂ” ADLI ŞERHİ*

Hüseyin GÖNEL**

ÖZET

Mostarlı Hasan Ziyâî, 16. yüzyılda yaşamış divan şâirlerindedir. Kendisi Bosna-Hersek'in ilk divan sahibi şâiri olarak bilinmektedir. 17. yüzyıl tezkirecilerinden Kafzâde Fâizi'nin *Zübdetü'l Eş'âr* adlı eseri hariç biyografi kaynaklarında ismi geçmemektedir. Günümüzde Hasan Ziyâî, Müberra Gürgendereli tarafından hazırlanan *Divân ve Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* adlı eserleriyle bilinmektedir. Ziyâî'nin eserlerinde yazdığını naklettiği *Varka vü Gülşâhisimli* mesnevisi ise hâlâ kayıptır. Hasan Ziyâî bugüne kadar bahsi geçen eserleri dolayısıyla divan şâiri kimliğiyle tanınıyordu. Araştırmalarımız sonucunda şâirin “*Gidâ-yı Şomâ*” adında mensur bir eserinin olduğunu tespit ettik. Bu eser Saraybosna Tarih Arşivi Katalogu R – 444 / 1 numarada “Şerh-i Kaside-i Sa'dî li-Ziyâî el-Mostari” adıyla kayıtlıdır. Yazma, Ebu Bekr b. Valî b. Muhammed b. Hasan Travnik tarafından 1061 / 1651 yılında istihsah edilmiştir. Eserin orijinal nüshasının nerede olduğu ise bilinmemektedir. Sa'dî-i Şirâzi'nin bir kasidesinin şerhi olan bu eser 1579 - 80 tarihinde kaleme alınmıştır. Şerhin sonunda Sa'dî'nin kasidesine nazire olarak yazılmış bir kaside vardır. Kasideden anlaşıldığına göre Hasan Ziyâî eserini, Hersek Sancak Beyi Sinan Bey'in oğlu İsa Bey'e sunmuştur. Elinizdeki makale inceleme ve metin olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Bu yazı Hasan Ziyâî'nin “*Gidâ-yı Şomâ*” adlı şerhini ilim âleminin istifadesine sunma amacına hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mostarlı Hasan Ziyâî, *Gidâ-yı Şomâ*, Sa'dî, divan edebiyatı, şerh

HASAN ZİYÂ'Î'S ANNOTATION: GİDÂ-YI ŞOMÂ

ABSTRACT

Mostarlı Hasan Ziyâî is one of the 16th century divan poets. He is known to have produced the first divan in Bosnia and Herzegovina. His name was mentioned only in *Zübdetü'l Eş'âr* by Kafzâde Fâizi', a 17th century writer. Today, Hasan Ziyâî is famous for his works,

* Bu eser ilk defa “Bir Şârih Olarak Mostarlı Hasan Ziyâî” adlı bildiri ile ilim âlemine tanıtılmıştır. Hüseyin Gönel, Alena Çatoviç, “Bir Şârih Olarak Mostarlı Hasan Ziyâî”, Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına), Ordu/Türkiye, 10-12 Mayıs 2012.

Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: huseyingonel@yahoo.com

DîvânandKıssa-i Şeyh Abdürrezzâk, both studied by Müberra Gürgendereli. Ziyâî's mesnevi *Varka vüGülşâh*, whose presence is mentioned in his work, is still missing. Hasan Ziyâî, until recently, was considered to be a divan poet due to his above mentioned literary work. As a result of our researches, it was discovered that Ziyâî had a prose named "*Gıdâ-yı Şomâ*". This literary work is registered as "Şerh-i Kasîde-i Sa'dî li-Ziyâî el-Mostarî" in the catalogue of Historical Archive, in Sarajevo (registration no;R-444/1). Ebu Bekr b. Valî b. Muhammed b. Hasan Travnik rewrote the document in 1061/1651. The whereabouts of the original document is not known, though. "*Gıdâ-yı Şomâ*", an annotation of one of Sa'dî-i Şîrâzî's kaside's, was written in 1579-80. At the end of the annotation, there is another kaside written as a critique of Sa'dî's kaside. As it can be deduced from the kaside, it was presented to İsa Bey, who was the son of Sinan Bey, Hersek Sancak Ruler. This work, aiming to present Hasan Ziyâî's "*Gıdâ-yı Şomâ*" to the appreciation of literary world, is organized in two parts; the text and the analysis of the text.

Key Words: Hasan Ziyâî from Mostar, *Gıdâ-yı Şomâ*, Sa'dî, divan literature, annotation

Giriş

16.yüzyıl Türk kültür ve edebiyatının en parlak devri hatta zirvesi olarak kabul edilir. Özellikle edebiyatımız açısından geniş bir coğrafyada duygu, düşünce ve zevk birliği bakımından bir aynılık söz konusu olmuştur. Doğudan batıya, kuzeyden güneye bu birliktelik merkezden dışa doğru ve bazen de dıştan merkeze doğru edebî hareketlilikler doğurmuştur. Hâsılı kültür coğrafyamızın ve kabullerimizin özünü teşkil eden her ayrıntının yerini bulduğu devrin zihniyet dünyasında bir ve beraber oluşun/duyuşun izlerini görmek mümkündür.

Uzun yıllar uç olarak kalan Mostar'da yetişen Hasan Ziyâî bölgede divan edebiyatının ilk temsilcilerinden sayılır. Bugüne kadar şairliği ile tanıdığımız Ziyâî, Sa'dî'nin bir kasidesini şerh geleneği içinde olgun örneklerden biri olarak gösterebileceğimiz tarzda başarıyla şerh etmiştir. Bu şerh aynı zamanda aradaki mesafeye rağmen iki ucun ne kadar yakın olduğunu ve birbirini ne kadar iyi tanıdığını/anladığını göstermesi bakımından da dikkate değerdir. Şerhin bize söylediği bir diğer husus da şâirhin derin bir şiir bilgisi, Farsça ve Arapçaya vukufiyet, dinî referanslara hâkim oluş ve itikat sağlamlığı, Türkçe ifade gücü ile birlikte bir entelektüel profilini yansıtmıştır.

Mostarlı Hasan Ziyâî

Mostarlı Hasan Ziyâî, 16. yüzyılda yaşamış ve divan sahibi olan ilk Bosna-Hersek şâiri olarak bilinmektedir. Hayatı hakkında bilgiler çok kısıtlı olup adı sadece Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-Eş'ar*¹ adlı tezkiresinde geçmektedir. Asıl adı Hasan olan Ziyâî Mostar'da doğmuş ve 1584 yılında aynı şehirde vefat etmiştir.² Bilinen üç eserinden biri kayıp olan Ziyâî'nin, ömrünün son yıllarında tertip ettiği *Dîvân*'ının tek nüshası Edirne Selimiye Kütüphanesi Elyazmalar Bölümündedir.³ *Dîvân*, ilk olarak Günay Kut'un 1979 yılında 'Selimiye Kütüphanesindeki Türkçe Yazmalar Üzerine' adlı yazısıyla tanıtılmıştır. Otuz yıl kadar sonra 1999 yılında Müberra

¹ Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-Eş'ar*, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 34Nk3723.

² Haluk İPEKTEN vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 556, Ankara 1988.

³ Ziyâî'nin bazı şiirleri memleketi olan Bosna'da farklı mecmualarda yer almış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Gürgendereli tarafından *Hasan Ziyâ'î Dîvânı* hazırlanmıştır.⁴Şâirin *Dîvân*'ının yanı sıra *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* adlı bir mesnevisi vardır. İkisi İstanbul'da⁵, birisi Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de⁶ ve birisi Londra'daki British Library'de⁷ dört nüshası bulunmaktadır.⁸Şâirin ayrıca kayıp olan *Varka vü Gülşâh* adlı bir mesnevisi daha vardır.⁹ Şöhreti Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerine yayılmadıysa da kendi şehri olan Mostar içinde şiirleri büyük rağbet görmüştür. 19. yüzyıl tarihçisi Bosnalı Muhammed Enverî¹⁰, Ziyâ'î'nin ölümü üzerine şehir şâirleri tarafından birçok tarihin yazıldığı ve şiirlerinin üstün tutulduğunu söylemektedir.

Hasan Ziyâ'î, 510 gazel içeren *Dîvân*'ı ve *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* adlı mesnevisindeki şiirlerinin kalite ve orijinalliğine karşın, belki de -kendi ifadesiyle- "alçak bir vilayette kaldığı için" zamanında Bosna sınırları dışında değeri anlaşılammış bir şâirdir. Hatta onun şâir kimliğinin yanı sıra bir şârih olduğu da son zamanlarda anlaşmıştır. Saraybosna Arşivinin Elyazmalar Kataloğu 2010 yılında yayınlanınca Hasan Ziyâ'î'nin bir eserinin daha olduğu ortaya çıktı.¹¹

GIDÂ-YI ŞOMÂ

Hasan Ziyâ'î'nin, *Dîvân*, *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* ve *Varka vü Gülşâh* gibi manzum eserlerinden başka "Gidâ-yı Şomâ" adında mensur bir eseri daha bulunmaktadır. 1579-80 tarihinde kaleme aldığı şerh, Sa'dî-i Şîrâzî'ye ait nasihat içerikli bir kasidesine yapılmıştır.¹² Bu eser Saraybosna Tarih Arşivinde R-444/1 numara ve "Şerh-i Kasîde-i Sa'dî li-Ziyâ'î el-Mostarî" adıyla kayıtlıdır. Yazma, *Şerh-i Kasîde-i Sa'dî* (Hasan Ziyâ'î'ye ait olan söz konusu şerh) ve *İbadet-i Bedeniyye* (İshak b. Abdullah'a (ö.1037/1628) ait) adlı risale olmak üzere iki farklı eserden oluşmaktadır. Bu açıdan şerhin içinde bulunduğu yazmayı bir mecmua olarak da değerlendirmek mümkündür. Birinci bölümde, Ziyâ'î Hasan Çelebi b. Alî el-Mostârî'nin (ö.992/1584), Sa'dî-i Şîrâzî'nin (589/1194 - 691/1292) kasidesine yaptığı şerh yer almaktadır.

Her iki eser de Ebu Bekr b. Valî b. Muhammed b. Hasan Travnik tarafından 1061/1651 yılında istihzah edilmiştir [52b]. Eser 195x140, 170x100 boyutlarında, 25 satır ve ta'lik yazıyla yazılmıştır. Ziyâ'î'nin şerhi 1b-20b arasındadır.

Şerh-i Kasîde-i Sa'dî ve Sebeb-i Te'lif

Ziyâ'î, Sa'dî'nin kasidesine yaptığı şerhe, geleneğe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile başlar. Sebeb-i telif kısmında Sa'dî'nin *Bostan* ve *Gülîstan* adlı eserlerini de hatırlatarak övgüler¹³ sunar. Sonra Sa'dî'nin nasihat üslûbunda kaleme aldığı bahse konu olan kasideyi

⁴Müberra Gürgendereli, *Hasan Ziyâ'î Hayatı Edebî Şahsiyeti Dîvân Metninin Tespiti ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne 1999.

⁵ Hasan Ziyâ'î. *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk*. İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi. M.Cevdet Yazmaları K. 272; Hasan Ziyâ'î. *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk*. İstanbul Millet Kütüphanesi. Emîrî Manzum 935.

⁶ Hasan Ziyâ'î. *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk*. Orjentalna Ybirka HAYU br. 202.

⁷ Hasan Ziyâ'î. *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk*. British Library. Or 3291. Catalogue Rieu p.185a.

⁸ Eser Müberra Gürgendereli tarafından yayıma hazırlanmıştır: Mostarlı Hasan Ziyâ'î, *Şeyh-i San'ân Mesnevisi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007. Bu mesnevinin sonunda şâir hakkında şu bilgi bulunmaktadır: "Ziyâ'î Çelebi Hersek sancağı Mostâr nâm kasabasındandır".

⁹ Bk. Gidâ-yı Şomâ'nın Kaynakları.

¹⁰ *Târîh-i Enverî*. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, Saraybosna R 7300-7328. Cilt II ve III.

¹¹ *Katalog Arapskih, Turških, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa*, (Haz. Mustafa JAHİC), Historijski Arhiv Sarajevo, Al-Furqân Fondacija za islamsko naslijede, London-Sarajevo, 2010, s.212-214.

¹² Bu kaside Sa'dî Külliyyatı'nda yer alan Farsça Kasideler bölümündeki "Pend" başlıklı

Ey pençâh refî der-hâbî

Meger in penç rûz der-yâbî

matla'lı kasidedir (*Külliyyât-ı Sa'dî*, (Haz. Muhammed Ali Furûgi), İnteshârât-ı Zevvâr, s.781, Tahran 1381).

¹³ "Ba'de fâris-i meydân-ı firâset ve hâris-i eyvân-ı kiyâset, gülîstân-ı belâgatüñ bülbül-i şeydâsı ve bostân-ı fesâhatün tütî-i güyâsı, nazm u nesr evcinün şâhbâzı Şeyh Muslihüddîn Şîrâzî." [1b]

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

‘Hz.Hasan görse beğenirdi’ diyerek işaret eder. “*Pes hakîr diledüm ki Türkîce ma’nâsın yazup münâsebet ile nice kavâ’id ü fevâ’id zikr eyleyem.*” diyerek şerhin yazılış amacını ifade eder. Ziyâ’î, mütevazı bir tavırla hata ve yanlışla düştüğü yer olursa ehl-i kemâlden o yanlışını tashih etmelerini rica eder. Son olarak “*Ziyâ’î-yi fakîri du’â-i hayrdan ferâmûş itmeyeler*” diyerek dua talebiyle şerhe başlar [1b].

Hâtime ve Ziyâ’î’nin Bilinmeyen Kasidesi

Şerhin sonunda önemli bilgilerin yer aldığı bir *Hâtime* vardır. Şarih bu kısımda ilk olarak Allah’a şükrettikten sonra şerh ettiği kasidenin pek çok nasihatle dolu olduğunu tekrar eder. Şerhi, h.987 (m.1579/80) tarihinde bitirdiğini söyler ve hicrî 987 yılına bir tarih düşürür.¹⁴ Kendisinin bir köşede unutulmuş olduğunu hatırlatır ve kitabın adının “*Gidâ-yı Şomâ*” olduğunu bildirir [19b].

Bulunduğu vilayette kendisinden önce kimsenin divan tertip etmediğini ve kitap yazmadığını fakat yazdıklarının¹⁵ belâsından başka bir faydasını görmediğini, marifetten haberi olmayanlar tarafından kıyasıya eleştirildiğini “*bu husûsda her zamân derdimüz vardır*” diyerek talihinden, içinde bulunduğu durumdan ve dolayısıyla kıymetinin bilinmediğinden şikâyet eder.¹⁶ Kendisi gam karanlığında iken nadanların mutlu mesut gezmelerini, bülbül kafese mahkûmken kargaların bağda serbest şekilde dolaşmalarına benzetir.¹⁷ Fakat kendisinin kanaat sahibi olduğunu, az veya çok Allah’ın lutuf hazinesinden nasibine düşene razı olduğunu ifade eder [19b].¹⁸

Ziyâ’î, şerh ettiği Sa’dî’nin 38 beyitten oluşan kasidesine karşılık aynı vezin ve kafiyede yine 38 beyitlik Türkçe bir kaside nazmetmiştir. Kasideyi bu yönüyle bir nazire olarak değerlendirmek mümkündür. Şârih, kasideyi Hersek Sancak Beyi Sinan Bey’in şiir ve inşaya meraklı seçkin oğluna yazdığını söylemektedir [20a]. Kasidenin 22. 23. ve 32. beyitlerinden anlaşıldığına göre eser İsa Bey’e sunulmuştur:

*Yüri ‘arz eyle gevher-i hünerin
Yüri medh it o zill-ı Vehhâb’i*

¹⁴Hasan Ziyâ’î *Dîvânı*’nda 14 tane tarih vardır. *Gidâ-yı Şomâ* için düşürdüğü tarih yoktur.

¹⁵“*Ammâ hakîr dahi şîndiye dek didüğim nazm u nesrîn belâsından gayrı fâ’idesin müşâhede itmedüm*” [19b]. Bu ifade Ziyâ’î’nin başka nesirlerinin olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

¹⁶“*...bu zulmet-i mihnetde ve kûşe-i mezelletde ferâmûş olunmuş kemîne-i hakîr...*” [19b]. Talihten şikâyet, Ziyâ’î’nin şiirlerinde sık sık rastlanan bir durumdur (bk. Gürgendereli, s.7-10). Güçlü ve sürekli bir hamî bulamayışını yaşadığı şehirden bilir. Onun ruh halini göstermesi bakımından aşağıdaki beyit önemli bir ölçüdür:

*Hüner kadri bilinmez kaldım alçak bir vilayetde
Unutdum bildüğüm dahi bu killetde bu zilletde
(Gürgendereli, s.314)*

¹⁷ *Ziyâ’î zulmet-i gamda gezer şadân olup nâdân
Giriştâr-ı kafes bülbül yürir zâg u zegan âzâd* [19b]

¹⁸ Şârih içinde bulunduğu durumu divanında da yer alan aşağıdaki gazelle ifade eder:

*Gözüm yaşından özge elde ‘âlemde nukûdum yok
Ne gam mâl u menâlum yog ise bârî hasûdum yok*

*Ne aldum ben ne satdum nesnesin bu fânî dünyânun
Bugün ‘âlem metâ’ından ziyânun dahi sūdum yok*

*Niyâz idüp yire urmam yüzüm bâb-ı erâzilde
Ganî-i Lem-yezelden gayra ‘âlemde sücûdum yok*

*Mukadder bir kazâ gelse rızâdan gayrı fikrüm yok
Cihânun nef’ine çokluk sūrûrum yok sūrûdum yok*

*Ziyâ’î ben kemâl ü ma ‘rifet Kâf’ında ‘ankâyam
Anunçün câhilân-ı dehr öninde hiç vüçûdum yok* [19b-20a]

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

*Mesîhî-resm lutf-ı 'Îsâ Beg
Ki akar dehre lutf-ı mîzâbı*

....
*Râgıbidur kemâl ü ma 'rifetün
Ana 'arz it kitâb-ı kem-yâbı [20b]*

Beyitlerden anlaşıldığına göre kitap şeklinde hazırlanmış olan *Gidâ-yı Şomâ*'nin orijinal nüshası olmalıdır. Fakat bu nüsha bugün mevcut değildir. Elimizdeki tek nüsha yaklaşık yetmiş yıl sonra istinsah edilmiş olan nüshadır.

Kasidenin 33-36. beyitleri fahriyedir. Ziyâ'î 35. beyitte kensini zamanın müteşâirleriyle karıştırılmamasını gerektiğini söyleyerek kendini yüceltir:

*Zülf ögen her biri degül şâ 'ir
Bana benzetme degme mû-tâbı*

Hasan Ziyâ'î Dîvânı'nda¹⁹ biri Farsça olmak üzere 12 kaside vardır. Bunların dördü Hasan Paşa'ya, ikisi Mehmed Bey'e, birer kaside de Mustafa Bey'e, Osman Bey'e ve Sinan Bey'e sunulmuştur. Kendi durumunu anlattığı Kasîde-i Sengistân ve Hâne-i Virân ile birlikte bu sayı tamamlanır. Yukarıda İsa Bey'e sunulan kaside *Dîvân*'da yoktur. Dolayısıyla elimizdeki şerh vesilesiyle Ziyâ'î'nin bilinmeyen bir kasidesi gün yüzüne çıkmış bulunuyor.²⁰

Şerh Metodu ve Şârihin Üslûbu

Bilindiği gibi şerhler kabaca tasnif edildiğinde gramer şerhleri ve tasavvufî şerhler olmak üzere ikiye ayrılır. Bu ayrımında daha çok şerh edilen metin ve şârihin tavrı belirleyici olur. Aslında bu tasnife her iki özelliği de bünyesinde barındıran şerhleri de ilave etmek gerekir. Belki de şerh metodu üzerine yapılan incelemeler şerh türlerine ve metoduna dair yeni isimlendirmeleri zarurî kılacaktır.

Ziyâ'î, şerh metodu olarak hem gramere ağırlık vermiş hem de metnin anlamı üzerinde durmuştur. Aslında tam olarak yaptığı gramer inceliklerinden yararlanarak metni daha iyi açıklamaya çalışmaktadır. Ziyâ'î'nin bu tavrının metin şerhi bağlamında bugün de kullanılan en etkin metodlardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Şârihin tercih ettiği yöntem:

1. Farsça orijinal beyit,
2. Türkçe çevirisi,
3. Dilbilgisi bakımından hareke, ek ve kelimelerin değerlendirilmesi, -varsa- edebî sanatların beyte kattığı mânâ ve bunların izahı,
4. Bu bilgiler ışığında beytin açıklanması, şeklinde sıralanabilir.

Beyit şerh edilirken geleneğe uygun olarak ayet, hadis, peygamber kıssaları, menkıbeler kullanılmıştır. Meşhur şâirlerden veya şârihin kendinden manayı açıklamaya yardım eden beyitler ilave edilmiştir. Hasan Ziyâ'î, özellikle çağdaşı olan birçok şâirden alıntı yapmıştır. Bu bakımdan şerhin geniş bir yelpazede ele alındığını ve devre göre güncel bir nitelik taşıdığını söyleyebiliriz.

¹⁹ Gürgendereli, 1999.

²⁰ Metnin sonunda yer alan kasidenin ilk ve son beytini burada vermekte yarar görüyoruz:

Başı: *Eyledüm terk bâb-ı ahbâbı
Hep ferâmüş kıldum ashâbı [20a]*

Sonu: *Devlet-i 'ömri müstedâm olsun
Bezî olsun 'atâsı cüllâbı [20b]*

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013*

Mensur eserlerde akıcılık çoğunlukla seci ile sağlanmaktadır. Bu eğilimin yansımasını *Gidâ-yı Şomâ*'da da görmek mümkündür. Açıklamalarda yer yer secili bir anlatım tarzı vardır: “*Ol metâ'ı yok yire telef iden girü âsânılgile bulmaz. Gevher-i 'ömrini 'abes yirlere sarf itme ve yollarında emin olmadıu sefere ol gevher ile gitme ki zâyî' oldıktan sonra girü ele gırmez ve kimse anı yabanda bulup girü sana vırmez.*”, “*Gevher-i 'ömrini menâsıb-ı dünyâya sarf eylemek münâsib olmaz zîrâ ki bu dârü'l-fenâda mansıbında bekâ-yı câvidâni bulmaz. Cihânun âhiri bir an ve handenün sonunda girye vü figân vardır.*” [14b], “*Zîrâ ki muhabbet-i Vedûd olan mâl u menâli yıgımaz ve mesel-i meşhûrdur ki iki karpuz bir koltuga sigmaz.*”[16b].

Ziyâ'î'nin ömrünün son yılında vaiz olarak görev yaptığı ve vaazlar verdiği bilinmektedir.²¹ Şerhte yer yer şârihin üslûbunun vaizlik edasına büründüğü görülmektedir. Bu durum hem şerh geleneğinin²² hem de Hasan Ziyâ'î'nin mesleğinin bir yansıması olarak görülebilir: “*Gelün insâf idelüm ki cürm ü 'isyânımız gâyetde çokdur ve a'mâl-i sâlihadan aslâ eyü 'amelimiz yokdur. Hemân Hudâ-yı bî-niyâz hazretine 'arz-ı niyâz idelüm ve yüzümüz karasın 'arz idüp hezâr girye ile dergâhuna gidelüm*”, “*Dergâh-ı Hazret-i Rahîm ve âsitân-ı Hudâ-yı Kerîm var iken her hasıs ü le'imün kapusına varmak ve her denîye 'arz-ı ihtiyâc idüp yalvarmak lâyıq degildir*”. [15b]. “*Hemân gelün ki bâd-ı sabâ gibi kimsenün 'aybın açmayalum ve cehd idüp mânend-i dâmen herkesün 'aybını örtelüm. Ola ki Hudâ-yı te'âlâ dahi anun mukâbelesinde bizüm 'aybımızı açmayup bizi rüsvây ü bed-nâm eylemeye*” [17b].

Söz sanatları ve belagat kuralları şârih tarafından dikkatle ele alınır. Bazen sanatın tanımı yapılır bazen de yapılan açıklamaya uygun örnekler şerhe dâhil edilir. Beğenilen ifadeler belirtilir: “*...sıfat ü mevsûf ve 'illet ü ma'lûl ve gâyet ü mugayyâ gibi musannifün pençâh ve penç lafzlarında sıfat-ı iştikâk vardır*” [2a] “*'Ulemâ-i bedî' hurûf-ı mütecânîs olan elfâza iştikâk dirler.*”, “*Istîlâh-ı 'arûzda tecnis iki lafz dahi biri birine mutâbık olup ma'naları mugâyir olmaga dirler*” [2b], “*ve bil ki musannif bu beytde insâmı koyun sürisine ve eceli kassâba teşbih eyledi fi'l-hakîka eyü teşbihdür.*” [4b], “*Lafz-ı kenâr feth-i kâf-ı 'Arabî ile taraf ma'nâsına gelür ve hâlet-i vuslatdan ve kocmakdan dahi kinâyet olur ki bu beytde murâd ol hâletdür*” [9a], “*Lafz-ı miyân 'nun'un sükûnı iledür bunda orta ma'nâsınadır ki ortalık dahi dirler. Beyt:*

*Miyâncı olmayınca belini koçdurmaz ol âfet
Cihân 'aksine döndi şimdi ortalık temâşalık*” [14b].

Aşağıdaki cümlede şârih nida ya da hitap sanatının hangi amaçla ve nasıl yapıldığını anlatmaktadır: “*'Acemün kâ'idesidür ki bir ismün âhirine elif ilhâk idüp ve anı harf-i nidâ 'add idüp hitâb iderler ve şu'arâ kendülerine hitâb itdüklerinin aslı budur ki zamânlarında yâr-ı sâdik ve hem-dem-i muvâfık bulmayup vahdet ü 'uzlet ihtiyâr iderler ve ihvân-ı zamândan şikâyet itmekiçün nefsterinden bir muhâtab tahrîr iderler ve anı musâhabet idünüp ana hitâb iderler.*”[17b].

Şârihin gramer kurallarını açıklamaya özel bir önem verdiği görülmektedir. Neredeyse şerhin yarısını dilbilgisi bakımından kelime, ek ve hareketlerin izahı içermektedir. Hasan Ziyâ'î'nin özellikle Farsça ve Arapça gramerine hakim olduğu çok açıktır. Örnek olması bakımından birkaçını buraya alıyoruz: “*ve kavâ'id-i Fârisiyyedendür ki zurûf-ı zamânda zarfîyyete delâlet iden harfî ya hazf iderler, ehl-i 'Arabîyyet zurûf-ı zamânda zarfîyyete delâlet iden fi lafzını hazf itdükleri gibi meselâ musannifün in penç rûz didügi der in penç rûz takdîrinedür.*”[2a], “*Lugat-ı Fârisiyyede ism-i mef'ûlün iştikâkı fi'l-i mâzînin âhiren meftûh-ı kulûb bir hâ ziyâde eylemekdür güfte-kerde gibi ve bu beytde veznden ötüri est lafzınun hemzesi vasl kılınup okınur bunun emsâli Fârisi eş'ârda çokdur.*” [11b].

²¹ Gürgendereli, s.12

²² Ömür Ceylan, Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, s.356, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Hasan Ziyâ'î'nin Farsçaya vukufiyetinin tipik bir örneği "dal-ı mühmele ve zal-i mu'ceme" arasındaki farkı izahında ortaya çıkar. Aynı zamanda dil bilgisi bakımından dönemin okumuşlarına esaslı bir eleştiri yöneltir: "*Lâkin ba'zı lûgat ehli dal-ı mühmele ile zal-i mu'cemenün beynini fark itmezler. Hattâ şu'arâ-yı Rûm dahi buna zâhib olup ekser zal-i mu'cemeyi dal-ı mühmele okurlar belki bi'l-küllîyye zal-i mu'cemeye vücûd virmezler*" [6a].

Hasan Ziyâ'î, şerh ettiği Sa'dî'nin kasidesi ile ilgili araştırma ve bir ön hazırlık yapmış görünüyor. Çünkü bazı beyitlerin elindeki nüshalarda farklı olduğunu tespit ederek okura aktarmıştır: "*hatta ba'zı nüshada bu musrâ' böyle vâki' olmuş*" [5a], "*Setr kesr-i sin ve sükûn-ı tâ ile perde ma'nâsınadır. Ba'zı nüshada setr-pûş vâki' olmuşdur.*" [17a].

Gidâ-yı Şomâ şerhinde kapalı ve anlam verilemeyen mana yoktur. Çünkü şerhe konu olan kaside nasihat üslûbundadır. İçerik dinî olmakla beraber tasavvufî kavramlara ve izaha hiç rastlanmaz. Sadece iki yerde şârih bir tahminde bulunmaktadır: "*Gâlibâ musannif musannifün çerâğı ile hânedan murâdı insândur ve bâd ile seylâbdan murâdı eceldür.*" [5a], "*Gâlibâ bu kaside[yi] pîrlüğü zamânında dimişdür ki birkaç yirde ana işâreti vardır.*" [18a].

Gidâ-yı Şomâ'nın Kaynakları

Gidâ-yı Şomâ'nın kaynaklarına geçmeden önce kendisi de şâir olan şârihin açıkladığı duruma uygun şiirlerle bilgi ve birikimini şerhe dâhil ettiğini hatırlatmak yerinde olacaktır. Dolayısıyla bir Osmanlı aydını olarak sahip olduğu fikrî ve amelî malumat şerhin omurgasını oluşturmaktadır. Şerhte Arapça, Farsça ve Türkçe unsurlar birlikte bulunmaktadır. Özellikle dinî referanslarda Arapça, edebî göndermelerde ise Farsçanın yoğun bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

Şerhin teorik manada zemini dönemin bütün eserlerinde olduğu gibi dinî referanslardır. Bunun kaynağı da başta Kur'an-ı Kerîm ve Hazret-i Peygamber'in (sav) hadisleridir. Ayrıca Hz. Musa, Hz. İsa, Hazret-i Ali'den aktarımlar yapılmıştır.

Ziyâ'î şerhte birçok şâirden alıntı yapmıştır. Bu alıntılarda çağdaşlarının çokluğu dikkat çeken bir husustur. Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ, Necâtî, Zâtî, Emrî, Belîg, Helâlî, İlâhî, Emir Şâhî, Ahmedî, Surûrî, Rızâ'î, Behiştî, Kasım Çelebi, Hayâlî, Sa'dî, Hafız-ı Şîrâzî, Molla Câmî, Mevlana Celâleddîn Rûmî, Hasan Dehlevî, Ebû Alî bin Sînâ, Mahmûd ibni Yemîn, Âsâfî ve Sincâbî'den alıntılar yapmıştır. Bu alıntılar beyit, kıt'a, mesnevi, rubai, nazm, muammâ, gazel, matla' gibi nazım şekilleri başlıkları altında verilmiştir.

Alıntı yapılan bazı şâirler anılırken övgü ve beğeni ifadeleri kullanılmıştır. Mesela, "*Bâkî tâl-bekâ*", "*şu'arânun memdûhu'z-zâtı ve mahmûdu's-sıfâtı merhûm u magfûr Necâtî*", "*deyyâr-ı nazmun serveri Surûrî Efendi*", "*Şeyh-i girâmî Hazret-i Monla Câmî*", "*Şeyh Sa'dî hazretleri*", "*Rızâ'î Efendi dahi nâzîre-i bî-nazîrinde...*", "*fahrü'l-müderresin Kasım Çelebi*", "*Behiştî eskenehullâhu fi'l-cinân*" gibi ifadeler şârihin beğendiği ve etkilendiği şâirlere dair işaretler taşımaktadır.²³

Hasan Ziyâ'î yaptığı alıntılarda genel olarak şâirin ismini vermekle beraber bazen eser isimlerini de zikretmiştir. Özellikle Sa'dî'nin *Gülîstan*'ı ve *Gülîstan* dibacesi, Taşlıcalı Yahyâ'nın *Gülşen-i Envâr*'ı sık geçmektedir. Bunların dışında Bâkî'nin *Sultan Süleyman Mersiyesi*, kendisinin *Varka vü Gülşâhmesnevisinden* ve *Kaside-i Bürde*'den alıntı yapmıştır.

Gidâ-yı Şomâ'da hiçbir şâirin ismini anmadan örnek verilen Türkçe, Arapça ve Farsça şiir parçaları vardır. Bunların bazılarının şârihe ait olduğunu sanıyoruz. Bazen "*ve hakîr dirim*", "*fakîr didim*" diyerek şiir örnekleri verir. Bunun dışında genel olarak şerhe alınan şiirlerin şâirleri

²³ Ziyâ'î'nin, Bâkî'nin iki gazelini tahmis etmesi bu tesirin somut bir örneğidir. Bk. Gürgendereli, s.37-40, 321-323.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

vurgulanmıştır. Fakat bazı şiir parçalarının kime ait olduğu yazılmamıştır. Mesela Sa‘dî-i Şîrâzî’nin çok bilinen:

*Perde-dârı mi kuned der-tâkı Kısrâ ‘ankebût
Bûm nevbet mi zened ber-kulbe-i Efrâsiyâb*

beyti şâiri belirtilmeksizin alınmıştır. Ayrıca şerhte açıklanan konuya uygun iki üç beyitlik küçük mesneviler vardır. Bunların bazılarının şâirleri de kaydedilmemiştir:

*‘Ömrümüz bir çerâğdur meselâ
Söyünür üf diyince vâveylâ*

*Sanki bâd-ı muhâlîf oldı ecel
Rûzgâr ile virür nice hâlel*

*Hâne-i ‘ömr-i âdeme ne sebât
Yıkar âhir anı çü seyl-i memât [5a].*

Ziyâ‘î bazı yerlerde kendine ait şiirleri belirtir. Mesela Sa‘dî’nin *Gülîstan*’ını kasederek “*bu makâma münâsib bu beyt dahi musannîfün merkûm kitâbındandır*” dedikten sonra “*hakîr dahi bu beytde bî-nazîr-i nazîre diyü bu makâma olmagın yazdum*” [16a] diyerek şiirin kendine ait olduğunu ifade eder.

Hasan Ziyâ‘î’nin *Varka vü Gülşâh* adında bir mesnevi yazdığını *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* mesnevisinde geçen:

*Kimisi Hüsrev ü Şîrîn ‘i dimiş
Kimisi Veyse vü Râmîn ‘i dimiş*

*Ben dahi Varka vü Gülşâh ‘i ezel
Nazm idüp eylemiş idim mücmel*

beyitlerden anlıyorduk.²⁴ Bu iki beyit aynı zamanda eserin varlığına dair tek delil olarak biliniyor, esere ve içeriğine yönelik başka bir malumat elde bulunmuyordu. Ziyâ‘î şerhte bu eserin ismini anmakla beraber iki beyit de alıntı yapmıştır. Kayıp olan eser “Fâilâtün Mefâilün Feilün/Fa‘lün” vezninde yazılmıştır. Bu durumda mesnevinin varlığı kesinleşmektedir. Yalnız bir farkla ki Ziyâ‘î mesnevinin adını “*Gülşâh u Varka*” şeklinde yazmıştır. Bu durum eğer müstensihthen kaynaklanmıyorsa mesnevinin adı “*Gülşâh u Varka*” olmalıdır. Çünkü *Kıssa-i Şeyh Abdürrezzâk* mesnevisinde geçen “*Varka vü Gülşâh*” ibaresinin vezin gereği olduğu kabul edilebilir.

“...ve *Gülşâh u Varka nâm kitâbımızdandır. Mesnevî:*

*Olmışam ‘aşk-ı yârile şeydâ
Rabbenâ igfirlenâ hatâyânâ*

*Günehüm çok defâtir-i a‘mâl
Hep hatâ hattı ile mâl-â-mâl” [15a].*

Metnin açıklanmasında şâirinin başvurduğu yollardan biri de kıssa ve hikâyelerden yararlanmaktır. Şerhte kullanılan kıssa ve hikâyeler çok fazla değildir. Bunlar kibirden kaçınmak ve tevazu sahibi olmakla ilgili anlatılan Hz.Zekeriyya hakkındaki hikâye²⁵, ihtiyarlık vaktinde

²⁴ Gürgendereli, s.21.

²⁵ “*Hikâyet iderler evvel zamânda kim Zekeriyyâ ‘aleyhi ‘s-selâm küffârı dine da‘vet idüp emrine râm olmayup katline kâsd itdiler. Zekeriyyâ dahi karâr idemeyüp firâr eyledi. Küffâr ardına düşüp yakın gelicek emr-i Yezdân ile bir dirâht-ı bülend şakk olup Zekeriyyâ[y]ı hıfz eyledi. Küffâr anı arayup bulmakda ‘âciz kaldı. Âhirü ‘l-emr mübârek dâmenin ucı*

ağaran sakal ile ilgili Hz.İbrahim hakkındaki rivayet²⁶, Hz.Musa ile Karun kıssası²⁷, İskender-i Zülkarneyn'nin âb-ı hayat macerası²⁸, Hz.Ömer'in adaletle hükmetmesi ve devrinde kurdun kuzuya saldırmadığı rivayeti²⁹ ve Hz.Ömer'in bir çocuğu mescide koşarak giderken görmesi ile başlayan diyalogun³⁰ ayrıntılarıyla anlatılmasından ibarettir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin 16.yüzylında uç vilayetlerden Mostar'da yaşamış olan Hasan Ziyâ'î'nin bilinmeyen şerhi *Gidâ-yı Şomâ*, içerik ve yapı bakımından klasik şerh özelliklerini aynen taşımaktadır. Eser gramer ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Şerh edilen kasideden kaynaklanan nasihat dolu içeriği şârih tarafından özellikle tercih edilmiştir denilebilir. Devrin kabullerine uygun olarak sağlam bir inanç ve itikat ile dikkat çeken Hasan Ziyâ'î, 16.yüzyıl aydınının zihniyet dünyasının ipuçlarını günümüze taşımaktadır.

Hasan Ziyâ'î şâirliğinin yanında başarılı bir şârih olarak karşımıza çıkmaktadır. Şâir ve şârih olan Ziyâ'î özellikle Farsça ve Arapçaya olan derin vukufiyeti, engin şiir bilgisi, geniş kültür birikimiyle dikkat çekmektedir. Bu husus sanatçı ve eser üzerinde derinlemesine bir inceleme zarureti doğurmaktadır. Çağdaşı olan şâirlerden alıntılar yapması devrin kültür hayatındaki canlılığa önemli bir delildir. Ayrıca Ziyâ'î'nin *Dîvân*'ında yer almayan ve bilinmeyen bir kasidesine ulaşılmış olması önemli bir kazançtır.

Gidâ-yı Şomâ ile şârih olarak tanıdığımız Hasan Ziyâ'î'nin Fars edebiyatına bir temayülünün var olduğunu biliyoruz. Türkçe şiirlerinde Sa'dî, Hafız, Câmî gibi İran şâirlerine yaptığı çok sayıda göndermenin yanı sıra *Dîvân*'ında 14 gazel, bir kaside ve bir kıta olmak üzere Farsça şiirleri de vardır. Özellikle 'Kaside-i Fârsî Der-Zikr-i Şu'arâ-yı 'Acem' başlıklı kasidesi bu anlamda çok önemlidir. Ondan fazla İran şâirinden bahsettiği bu kaside Hasan Ziyâ'î'nin İran şiiri ve şâirlerini yakından tanıdığını gösterir. Bunun yanı sıra Şücâ'nın *Sünbülîstan* adlı eserini istinsah ettiğini³¹ göz önünde bulundurursak Hasan Ziyâ'î'nin İran edebiyatıyla yakın ilişkisini tekrar görebiliriz. Bütün bu bilgiler ışığında şerh etmek için Sa'dî'nin kasidesini seçmiş olması hiç de tesadüf değildir. Aksine bu durum Hasan Ziyâ'î'nin şâir ve şârih kimliklerinin aynı kaynaklardan beslendiğini ve şiir anlayışı konusunda örtüşüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, Yaşar (ty) Behiştî Dîvânı, Kültür Bakanlığı e-kitap,
<http://ekitap.kultururizm.gov.tr/dosya/1-275460/h/behisti.pdf>, Erişim Tarihi: 07.07.2013.
 ĆATOVIĆ, Alena (2010) Hasan Zijaija Mostarac-Divan, Dobra knjiga, Sarajevo.
 CEYLAN, Ömür (2000) Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
 GAČANIN, Sabaheta (2006) "Iz divana Hasana Zijaije Mostarca: stihovi na perzijskom", Prilozi za orijentalnu filologiju 55/2005. Sarajevo. 177-189.

agacdan taşra kalduğun görüp şeytân-ı la'în gelüp erre ile biçmek ta'lim eyledi. Cem' olup Zekeriyâ[y] helâk eylediler. Pes şöyle rivâyet iderler ki Zekeriyâ (as) bir gün yeni libâs giyüp 'ayn-ı 'aceb ile dâmen-i pâkinün ucına nâgâh nigâh eylemiş. Pes âhir helâkine ol sebeb oldı. İmdi kassa-i Zekeriyâ[y] zikr idüp 'ucb u tekebbürden ihtirâz itmek gerek."
 [3a].

²⁶ Bk. metin [3b].

²⁷ Bk. metin [6b-7a].

²⁸ Bk. metin [6a].

²⁹ Bk. metin [6a-b].

³⁰ Bk. metin [8a-b].

³¹ Ziyâ'î bu eseri 1578 tarihinde tamamlayıp Vusûlî Mehmed Bey'e sunmuştur (Gürgendereli, s.21).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

- GÖNEL Hüseyin ve Alena Čatović (2012) “Bir Şârih Olarak Mostarlı Hasan Ziyâ’î”, Uluslararası Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu Anısına), 10-12 Mayıs, Ordu/Türkiye.
- GÜRGENDERELİ, Müberra (1999) Hasan Ziyâ’î Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Dîvân Metninin Tespiti ve İncelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- HASANDEDİĆ, Hifzija (1970) “Nekoliko zapisa iz orijentalnih rukopisa Arhiva Hercegovine u Mostaru Prilozi za orijentalnu filologiju 16/17, 1966/67. Sarajevo. 117-124.
- HASANDEDİĆ, Hifzija (1978) “Nekoliko novih podataka o životu i radu pjesnika Hasana Zijai Čelebije Mostarca”. Most 17-18 V. 105-08.
- İPEKTEN, Haluk, vd. (1988) Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- JAHİC, Mustafa (2010) Katalog Arapskih, Turskih, Perzijskih i Bosanskih Rukopisa, Historijski Arhiv Sarajevo, Al-Furqân Fondacija za islamsko naslijede, London-Sarajevo.
- Kafzâde Fâizî (ty) Zübdetü’l-Eş’âr, Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi 34Nk3723.
- KÜÇÜK, Sabahattin, Bâkî Dîvânı, Kültür Bakanlığı e-kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128335/h/bakidivanisabahattinkucuk.pdf>, Erişim Tarihi: 07.07.2013.
- Mostarlı Hasan Ziyâ’î (2007) Şeyh-i San’ân Mesnevisi, (Haz. Müberra Gürgendereli), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- NAMETAK, Fehim (2000) “Kronostihovi mostarskog pjesnika Hasana Zijaije”. Trava od srca, hrvatske Indije II. Zagreb, 191-205.
- Sa’dî (1381) Küliyyât-ı Sa’dî, (Haz. Muhammed Ali Furûgi), İntesârât-ı Zevvâr, Tahran.
- SARAÇ, Mehmet A. Yekta, Emrî Dîvânı, Kültür Bakanlığı e-kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-128328/h/emridivani.pdf>, Erişim Tarihi: 07.07.2013.
- TAMIMDARI, Ahmed (2004) Istorija perzijske književnosti. Kulturni centar I.R. Iran, Beograd.

[ĠIDĀ-YI ŞOMĀ]³²

[1b]

Bismillâhirrahmanirrahîm

Ĥamdinâ li’l-ĥamîd zi’l-ceberût. Meliku’l-mulku mâliku’l-melekût. Râzıku’l-ĥalķu şâdiķu’l-va’d ve min eltâfi feyzina sa’dî fi’l-ĥaķıķa sa’âdet-i ebediyye degül midür ki ĥâne-i ĥalbimüzi şem’-i ‘imân ziyâsı ile münevver eyledi ve sulţân-ı enbiyâya ümmet idüp şer’-i şerîfini reh-nümâ ve rehber eyledi şallallâhu ‘aleyhi ve sellem ve ‘alâ alihi. Meşnevî:

Ol cihânun güneşi itdi zuhûr
Tutdı âfâķı ser-â-ser ol nûr

Şer’ inün şem’-i ziyâ-baĥşâsı
*Fîhi nûrun ve huden li’n-nâsi*³³

³² Hâtıme kısmında geçen eserin adı başlık olarak tarafımızdan eklenmiştir.

Oldı aşhâbı o mâhuñ encüm
Rağiyallâhu te'âlâ 'anhum³⁴

Ba' de fâris-i meydân-ı firâset ve hâris-i evvân-ı kiyâset gülistân-ı belâgatüñ bülbül-i şeydâsı ve bostân-ı feşâhatüñ tûti-i güyâsı nazm u nesr evcinüñ şâhbâzı Şeyh Muşlihu'd-dîn Şirâzî. Kıt'a:

Sa'id ü ehl-i sa'âdâtüñ es'adı Sa'dî
Münâ'id-i ahter-i sa'dî sitâresi Es'ad
Ebu Hanîfe-i sâni imâm Rabbânî
Kemâle mâlik anuñ şâfi olan Aḥmed

Gördim ki mev'ize üslûbunda lü'lü-i lâlâ-misâl bir kasîde-i hamîd nazm eylemiş ki Ḥazret-i Ḥassân görse taḥsîn iderdi. Pes ḥakîr diledüm ki Türkîce ma'nâsın yazup münâsebet ile niçe kavâ'id ü fevâ'id zîkr eyleyem. Ḥaṭṭumda ḥaṭâ ve hevesümde sehv itdügüm yirlerde ehl-i kemâl kemâl-i keremlerinden işlâḥ itmelerin recâ iderin. Meşnevî:

'Aceb olmaya ey ferîd-i cihân
Olsa insânda nisyân

Diñle gör kavî-i ibn-i 'Abbâsı
Evvelu'n-nâs evvelu'n-nâsı

ve mercûdur ki erbâb-ı şevkûñ şevkı oldıḡda Ziyâ'î-yi fakîri du'â-i ḥayrdan ferâmûş itmeyeler.

1. **Ey pençâh reft u der-ḥâbî.** Ey şahs ki elli yıl gitdi uyḡudasun. Ya'ni 'ömriñden elli yıl geçdi ve henüz ḡaflet içindesün.³⁵

Meger in penç rüz der-yâbî. Meger bu beş günde añlayasın ve uyanasın. Ya'ni 'ömriñün çoḡı gitdi ve azı kaldı ḡafletden uyanup başiret üzere olacak zamân irüşdi. Lafz-ı ey ḡarf-i nidâdur münâdâtı maḡzûfdur ve lafz-ı ki kesr-i kâf-ı 'Arabî ile ve hâ-i resmiyye ile zevî'l-'uḡûd delâlet ider ismdür. Nitekim çü zevî'l-'uḡûlün ḡayrına delâlet ider ismdür ve kâf olur ki biri birine ta'alluḡı olan iki emrûñ beyninde adâb-ı irtibâṭ olur şîfat ü mevşûf ve 'illet ü ma'lûl ve ḡâyet ü muḡayyâ gibi muşannifüñ pençâh ve penç lafzlarında şîfat-ı iştikâḡ vardır. [2a] 'Ulemâ-i bedî' ḡurûf-ı mütecânis olan elfâza iştikâḡ dirler ve lafz-ı ḥâb vâv-ı resmiyye ile uyḡu ma'nâsına geldüḡi gibi hûş ma'nâsına daḡı gelür. Nitekim Bâkî ṭâl-beḡâ dimiş. Beyt:

Cihân efsânedür aldanma Bâkî
ḡam u şâdi ḡayâl uḡâba beñzer

Ve kavâ'id-i Fârisiyyedendür ki zurûf-ı zamânda zarfiyyete delâlet iden ḡarfı ya ḡazf iderler ehl-i 'Arabiyyet zurûf-ı zamânda zarfiyyete delâlet iden fi lafzımı ḡazf itdükleri gibi meselâ muşannifüñ in penç rüz didüḡi der in penç rüz taḡdîrûnedür. Ve lafz-ı der-yâbî ḡiṭâbdur der yâften lafzundan ve iki mışrâ'ın âḡirlerinde olan ḡarf-i yâ ḡiṭâb içündür. Luḡat-ı Fârisiyyede ḡarf-i yâ ki ismüñ âḡirinde muttaşıl ola ve ḡiddet için ve maşdariyyet için ve ḡiṭâb için gelür. Ol ki fi'lün âḡirine

³³ Onda insanlar için bir nur ve hidayet vardır.

³⁴ Allah onlardan razı olsun.

³⁵ Sayfa kenarında şu not vardır: "Bu beytde gerçi sâl lafzı zîkr olunmamışdır ammâ ḡarîne-i maḡâm aña delâlet ider."

muttaşıl ola hikâyet için gelür. Hâşıl-ı kelâm kâffe-i enâm mânend-i seyf-i der-niyâm gâflet ve niyâm içindedür. Nitekim Resûlullâh ‘aleyhi’s-selâm buyurır *En-nâsî niyâmun fe izâ mâtû intebehû*³⁶. Cihânun hâbı çâh genci renc ve mâlı melâldür. Belki bir iki günlük sürürü dağı mekr ile âldür. ‘Âkıl olan yüzine âb-ı gayret saçup gâfletden bîdâr olmağ gerekdür ki nefis ü hevâya uyanlar mağbûn olmuşlardır. Nitekim Şeyh Sa‘dî demiş. Beyt:

*Hâb-ı nûşîn bâmdâd-ı rahîl
Bâzdâr u piyâde reh ez sebîl*³⁷

Hevâya tâbi‘ olanlar mağbûn u merdûd ve ‘âşî-yi ma‘bûd-ı Vedûd *taḥsebum eykâzan ve hüm ruḳûd*³⁸dür. ‘Âkıl olan sermâye-i ‘ömri ğanîmet bilüp metâ‘-ı zühd ü şalâḥa şarf itmek gerekdür ki mağbûl-i Hâzret-i Kirdgâr ola. Hâfız-ı Şirâzî demiş. Beyt:

*Şeb-i şoḥbet ğanîmet dâñ ki ba‘d ez rûzgâr mâ
Besî gerdîş kuned gerdûñ besî leyl u nehâr âyed*³⁹

‘Ale’l-ḥuşûş ki muḥabbet-i zü’l-celâl ve meveddet-i Hudâ-yı lâ-yezâl idenler gâflet ile hâb-âlûd olmayup gözi açıklardan olmağ gerek ki Ḥasan Dehlevî demiş. Beyt:

*Hîç şeb der ğamet nuḥufte ḥasen
‘Aceben li’l- muḥabbet keyfe niyâm*⁴⁰

‘Âkıl iseñ fırsatını fevt eyleme ki mevt hâzır ve dîde-i ecel vücûdına nâzırdu. Beyt:

*Ġafletden uyan eyleme gel fırsatını fevt
Ġâfil yürime aç göziñ en-nevmu aḥi’l-mevt*⁴¹

Ecelûñ gelmekde ‘âcil ve Adem oğlanı andan ḳurtulmağ nâ-ḳâbil. ḳurtulam diyen ğâfil belki şarâb-ı gâflet ile lâ-ya‘ kıldur. ‘Ayn-ı ‘ibâdet küşâd u ‘ayn-ı gâfletden [2b]noḳta-i remed ü remmâd gerekdür. Cân gözi bînâ ve nefsün yüzi rûsvâ yaraşur. Zâtî demiş. Beyt:

*Bir güzel vâḳı‘ adur bu ki açup cân gözini
Hâb-ı gâfletden geçen ‘ömrümi rû’yâ gördim*

Dirîĝa ki gözlerimiz hâb-ı gâfletde ve ‘âklımız küşe-i nedâmetde. Belki cümle vücûdımız hacletdedür ki ‘ömrümüz ‘aceb yire maşrûf ve gönlimüz muḥabbet-i dünyâ ile me’lûfdur. Beyt:

*Bu hâb-ı gâfletimizden bizi uyandırılmaz
Meger ki velvele-i yevme yunfehu fi’ş-şûr*⁴²

Hemân ol ḳâ’il [ve]ce‘alnâ nevmekum subâtâ⁴³hâzretinün dergâh-ı şerîfinden niyâz ve recâ iderüz ki hâb-ı ecelimizi merâh-ı rûh kırup seḫer-i maḫşerde gün gibi yüzi aḳ alını açıklardan eyleye. *Nebbehene’llâhu ‘an nevmeti’l-ĝâfilîñ ve ce‘alenâ mine’l- ‘âlimîne’l-‘âmilîn*.⁴⁴ Âmin.

³⁶ İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanırlar.

³⁷ Göç sabahındaki uykudan kaçın ve yoluna devam et.

³⁸ “Uykuda oldukları hâlde, sen onları uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardı.” Kehf Suresi 18/18.

³⁹ Sohbet gecesini ganîmet bil çünkü bizim zamanımızdan sonra felek o kadar çok dolaşır ki birçok gece ve gündüz gelir geçer.

⁴⁰ Çünkü Hasan hiç bir göç gecesinde uyumadı, bu nasıl uykuya düşkünlüktür.

⁴¹ Ölüm uykunun kardeşidir.

⁴² Sura üflendiği gün yani kıyamet.

⁴³ “Uykunuzu bir dinlenme (sebebi) kıldık.” Nebe Suresi 78/9.

⁴⁴ Allah bizi gafillerin uykusundan uyandırısın ve ilmi ile amel eden âlimlerden kılsın.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

2. **Tâ key in bād-ı kibr âteş-i hışm.** Niçeye dek bu kibr yeli ve hışm odı.

Şerm bādet ki kaçre-i ābī. Utanmağ olsun sana ki şu kaçresisün. Ya' nî bir kaçre şudan maḥlûksun. Nitekim Hāzret *Felyenzuru'l-insānu mimmā ḥulīk. Ḥulīka min mā'in dāfik*⁴⁵ buyurır. Lafz-ı key üç ma'nāsına gelür. Biri vaqtden su'āldür kaçan ma'nāsına nitekim bu beytde vāqī' dūr. İkinci ulubeg ma'nāsınadır. Beyt:

Lāledür tācdār-ı melek çemen
Efser-i key serindedür anuñ

Üçüncü lafz 'Arabīdür dağ ma'nāsına nitekim 'Arab *āḥiru'd-devāi'l-keyy*⁴⁶ dir ve bu beytde şan'at-ı tecnīs vardur ki mışra'-ı evvelde lafz-ı bād yel ma'nāsınadır ve mışrā'-ı şānīde būden lafzından emr-i gā'ibdür olsun ma'nāsına. İştılāḥ-ı 'arūzda tecnīs iki lafz daḥi biri birine muṭābık olup ma'naları muğāyir olmağa dirler meşelā mişāli. Beyt:

Şalup dil fülkiñi 'ummāna kıldum var mı bir bād
Muḥālif rüzgār olursa olsun *her çı bādābād*⁴⁷

mişāl-i diger. Beyt:

Büy-ı zülfiñ getürdi bād-ı şabā
Vākıf olan didi mübārek bād

Muşannif bu beytde 'anāşır-ı erba'anuñ üçüni münāsebet ile zıkr eyledi. 'Unşur şol aşla dirler ki ecsām-ı muḥtelifetü't-ṭebāyi' andan mürekkeb ola ki ol dördür. Biri toprak biri şu biri yel biri oddur. Beyt:

Çār 'unşurdan bir oldun tenüm cān-ı āferīn
'Aşkı cānānuñ beni gāyetde nāçār eylemiş

Bāduñ kibre ve āteşüñ hışma izāfeti müşebbehün bihüñ müşebbehe izāfeti kabīlündendür ve Fürsde kâ'ide-i i'rāb budur ki muzāfuñ ve mevşūfuñ āḥirleri meksür oğına. Lafz-ı kibr kesr-i kâf-ı [3a] 'Arābī ile büyüklenmek ma'nāsınadır ve lafz-ı hışm fetḥa-i ḥā-i mu'ceme ile Fārisīdür kesr-i ḥā daḥi cā'izdür lākin fetḥa efşāhdür. O mühmeleniñ kesresi ile olıcağ 'Arābī olur ikisi daḥi gāzab ma'nāsınadır. Ve lafz-ı şerm utanmağ ma'nāsınadır ḥayā gibi ve bādet lafzından key tā, tā-i ḥiṭābdur. Luğat-ı Fārisiyyede tā-i sākine ki zāmīr-i muḥāṭabdur. İsmüñ āḥirine muttaşıl oldıḡda muzāfuñ ileyh ma'nāsını ifāde ider cānet ve dehānet gibi. Fi'lüñ ve revābitüñ āḥirine muṭtaşıl oldıḡda mef'ūliyyet ma'nāsını ifāde ider bādet ve egeret gibi. Ve tā-i mezkürenüñ aşı 'et'dür fetḥa-i hemze ile āḥiri hā olan elfāzuñ āḥirine dāḥil olsa hemze zāḥir olur dīde et ve sine et gibi. Ḥāşıl-ı kelām kibr ü gāzab ve 'ucb u 'aceb kabīḥ şıfatlardır. 'Alā ḡadri'l-ımkān bunlardan iḥtirāz idüp nefis ü hevāya uymamağ gerekdür. Beyt:

Ululanmağ ne revā ey bī-bāk
Bir avuç āb u yil ü āteş ḥāk

Şadr-ı tekebbürde qarār itmeyüp helāl mişāl
Alçağa meşel idüp günden güne taḥşil kemāl

⁴⁵ "Öyleyse insan neden yaratıldığına bir baksın. Fışkırıp çıkan bir sudan yaratıldı." Târik Suresi 86/5-6.

⁴⁶ Son çare dağlamaktır.

⁴⁷ Her ne olursa olsun.

ve tekmil-i hıŝâl itmek gerekdür. Nitekim Resûlullâh *Men tevâza‘a rafê‘ahullâh ve men tekebbera veza‘ahullâh*⁴⁸ buyurmuşdur. Şüretüni a‘lâ gösteren âyine-i ‘acebe nâ-gâh nigâh eyleme kim mir‘ât-mişâl şikeste-hâtır olmayasın. Hikâyet iderler evvel zamânda kim Zekerıyyâ ‘aleyhi’s-selâm küffârı dine da‘vet idüp emrine râm olmayup atline aşd itdiler. Zekerıyyâ daı arâr idemeyüp firâr eyledi. Küffâr ardına düşüp yakın gelicek emr-i Yezdân ile bir dırat-ı bülend ŝa olup Zekerıyyâ[y]ı hıfz eyledi. Küffâr anı arayup bulmada ‘âciz aldı. Âhirü’l-emr mübârek dâmeniñ ucu ağacdan taşra alduım görüp şeytân-ı la‘în gelüp erre ile biçmek ta‘lîm eyledi. Cem‘ olup Zekerıyyâ[y]ı helâk eylediler. Pes şöyle rivâyet iderler ki Zekerıyyâ (as) bir gün yeñi libâs giyüp ‘ayn-ı ‘aceb ile dâmen-i pâkinüñ ucına nâgâh nigâh eylemiş. Pes âhir helâkine ol sebep oldu. İmdi ıŝsa-i Zekerıyyâ[y]ı zıkr idüp ‘ucb u tekebbürden itirâz itmek gerek. Beyt:

‘Aczimüz ‘aynını ey Rabb-i Ğafûr
Çeŝm-i nergis gibi eyle bî-nür

3. Kehel geŝti vu hem-unân tıflı. Kehel olduñ ve girü ancılayın oqlansın.

Şeyh bûdî vu hem-unân ŝâbî. Koca olduñ ve girü ancılayın yigitsin. Ya‘ni oqlanlık idersin ve kendüni yigit ŝanursın. Kehel ü tıfl ve şeyh ü ŝâb lafızlarından şan‘at vardır. Kehel fetha-i kâf ile yaŝı [3b] otuzdan mütecâviz olan kimseye dirler. Elliden tecâvüz idene şeyh dirler. Lafz-ı geŝti fetha-i kâf-ı ‘Acemî ile hiâbdur geŝten lafzından dönme ma‘nâsına rücû‘ gibi ve bir hâlde iken bir hâlde daı olma ma‘nâsına ŝayrûret gibi andandur ki olma ma‘nâsına isti‘mâl olunur. Ehl-i idrâke lâzımdur ki nad-i ‘ömrî anîmet ‘add idüp metâ‘ı zühd ü tavâya şarf ideler. Beyt:

Ey nev-cevân gel ıl her-dem Hüdâ‘ya tâ‘at
Pîr olduında dirsın almadı tende uvvet

ve Zâtî dimiş. Beyt:

ŝanmañuz kim ocalı bükdi belin Zâtî’nüñ
Nad-i ‘ömrini yitürmiş egilüp anı arar

ve Bâî tâl-beâ dimiş. Beyt:

Cevânlı ‘âlemi itdi ne vatın torılam yâ Râb
Egildüm bâr-ı ‘aŝ-ı yâr addüm bükdi pîr itdi

Pîr olup dîn-i İslâm’da ŝa u ŝaâl ağartma haylice yüz ağluıdır. Hemân hüner oldur ki pîrlük ‘âleminde iken sefer-i âhirete hâzır olma tedârikünde olalar. Beyt:

Müy-i sefid ez-kefen âred peyâm
*Püŝt-i ham ez-merg resâned selâm*⁴⁹

Hikâyet aşhâb-ı tevâri şöyle rivâyet ider ki evvelâ pîr olan Hâzret-i İbrâhîm’dür. Mübârek ŝaâlında a ıl görüp yâ Rabb bu nedür didi. Cânib-i Cenâb-ı Hâ’dan hiâb irdi ki benüm nürüm ve benüm veârımdur. Pes Hâzret-i İbrâhîm *Rabbi zidni nûran ve veâran*⁵⁰ diyüp du‘â eyledi. İmdi ŝa u ŝaâl ağarmasını ulu ni‘met bilüp hırŝ ile tûl-i emelden itirâz eylemek gerek. Nitekim müfteir-i benî Âdem *izâ ŝâbe‘bnu âdem yeŝubbu fihî haŝletân el-hırŝu ve‘t-tûlu’l-eme*⁵¹ buyurmuşdur. Dirîgâ ki ‘ömrümüz âb-ı revân gibi revân olup ten-i pejmürdemüz mürde-i bî-revân

⁴⁸ “Kim tevazu gösterirse, Allah onu yüceltir. Kim de kendini beğenip kibir gösterirse, Allah onu altır.” Hadis-i şerif.

⁴⁹ Beyaz saların sana kefenden haber getirir, bükülmüş belin ise ölümden selam getirir.

⁵⁰ Rabbim nurumu ve vakarımı artır.

⁵¹ Adem oqlunun saı beyazladıında ondaki hırŝ ve gelece arzusu da azalır.

olmağa qarîb olmuşdur. Henüz ahvâl-i cihânı oğlan oyuncuğı şanur ğaflet ile yürürüz. Hâfız-ı Şirâzî dimiş. Beyt:

*Ey dil şebâb reft ne-çîdi gul zi- 'ıyş
Pîrâne ser be-kun huner-i neng u nâm-râ⁵²*

Hayfâ ki muttaşıl kârimuzda hâlel ve 'amelimüz emeldür. Hemân Hüdâ-yı bî-niyâzdan niyâzımız budur ki âhîretde 'azâb ü 'âkıbetde 'iķâb eyleme.

4. Tû be-bâzî nişeste v'ez çep u raşt. Sen oyuna oturmuşsun ve şoldan sağdan

Mî-resed tîr-i çerĥ per-tâbî. İrişür çerĥ-i dün per-tâba sanup oķı. Lafz-ı tû zamm-ı tâ ile zamîr-i muĥâtabdur lâkin vav telaffuz olunmamak efşahdûr telaffuz olunduğı zarûret-i vezndendür. Beyt:

*Der-deşt miĥnetet me-keş u câm-râ
Ey teşne-i zulâl-leb tû revân-ı men⁵³*

Ĥarf-i [4a] bâ ki Fârisî'de isme dâhil olur ilşâķ u muşâhabet ve kâsem u zarfîyyet ve sebebiyet için gelür zâ'ide daĥi olur lâkin bunda ilşâķ içündür. Lafz-ı bâzî yâ-i aşliyye ile oyun ma' nâsnadur lu' b gibi ve lafz-ı nişeste ism-i mef' üldür nişesten lafzından Fârisî'de fi'l-i mâzî'nün âhîrine hâ dâhil olsa ism-i mef' ul olur ve lafz-ı vez aşlı ü ezdür zarûret-i veznden ötüri hemze ĥazf olunup vez olmuşdur. Ve luĥat-ı Fârisiyyede vav-ı 'atîf telaffuz olunmaz. Ma' tûf-ı 'aleyhün âhîri mazmûm oķınur vav-ı mazmûmeye delâletdür ötri meger vav-ı 'atîf mâ-ķabli ĥarf-i medd ola ya zarûret-i vezn-i şî' r ola. Ve lafz-ı mî ki fi'le dâhil ola ma' nâ-yı hâli ifâde ider ve lafz-ı tîr çerĥe muzâ'af olmuşdur ki murâd ķazâ oķıdır ve lafz-ı per-tâb fetĥa-i bâ-i Fârisi ile uzaĥa oķ atmaĥa dirler per-tâv daĥi luĥatdür âhîrindeki yâ ĥarf-i nisbetdür. Lafz-ı per-tâbî tîr lafzımuñ şîfat-ı nisbiyyesidir. Ĥaşıl-ı kelâm ahvâl-i cihânı oğlan oyuncuğı şanup 'ömr-i girân-mâye[y]i lehv ü lu'ba şarf itmek olmaz ki leclâc-ı ecel naķ' -ı cihânda nice at u fil hesti ferzâne şâhları mât eylemişdür. İmdi merdâne ĥayret idüp zen-i nefsi zebûn eyle ki erde ĥayret dirler. Beyt:

*İslâm şartı midur eyâ nefis bed-fi'âl
İtmeye bir 'amel kişi meczûm iken cezâ*

Deryâ-yı ĥaflete cânımız ĥarîķ ve nâr-ı nekbet[e] nefsimüz ĥarîķ olup ne ol ķadar ķazâdan ĥazer ve ne ol denlü belâdan iĥtirâz iderüz. Egerçi ķazâya ĥâyet ve belâya nihâyet yok ammâ belâ budur ki herĥiz ķalbimizde başîret yok. Belki ķazâdan şaķınmaduĥumuz daĥi ķazâdur ki muttaşıl nefsimüz hevâ yolında gider ve cânımız fânî cihâna meyl ider ki *izâ câe 'l-ķađâ 'amiye 'l- başar⁵⁴*. Ĥuşüşâ ki ecelden necât ve dünyâda ebedî ĥayât olmaz. Nitekim merĥûm Mollâ dimiş. Beyt:

*Ĥabs olursun 'âkıbet zindân-ı ķabre 'azl olup
Kendüñi biñ yıl cihân mülkinde sultân oldu tüt*

5. Tâ der in gele gusfendî hest. Ta ki bu süride bir ķoyun var.

⁵² Ey gönül gençlik gelip geĥti, zevk ü safadan bir çiçek bile deremedin. Nam ve şöhret hünerinde yaşlılığı kendinden uzaklaştı.

⁵³ Ey kırmızı dudakların kadehine susamış olan, onun sıkıntısını çölde çekme.

⁵⁴ Kader gelince basiret baĥlanır.

Ne-nişined ecel zi kaşşābī. Ecel kaşşāblıktan oturmaz ya'ni fāriğ olmaz. Lafz-ı gele fetha-i kāf-ı Fārisi ile ve teşdīd-i lāzım ile süri ma'nāsınadır ve gusfendī lafzındaki ya vahdet içündür ve ne-nişined lafzındaki nun nefy içündür. Fi'le [4b] yā-i maşdara ya ism-i fā' ile ya ism-i mef'üle dāhıl olsa nefy-i hüküm içünde olur pes kelimeye muttaşıl yazılır. Bunların mā' adāsına dāhıl olsa nefy-i zāt u şifāt içünde olur pes kelimeden münfaşıl yazılır. Āhirinde bir hā ziyādesiyle gāh olur bu 'nun' uñ āhirine elif dāhıl olur mişāli beyt:

*Bū murde her⁵⁵ ki nādān būde
Ki nādān murden cān būde⁵⁶*

Zā-i meksüre-i ez lafzından muhaffefedür men ve 'an ma'nāsına ve mışrā' āhirindeki yā maşdariyyet içündür. Ve bil ki muşannif bu beytde insānı koyun sürisine ve eceli kaşşāba teşbīh eyledi fi'l-ḥaḳīka eyü teşbīhdür. Kıt'a:

Ecelin muttaşıl bu 'ālemde
Başar ādem koyun bıçağı gibi

Bāğ u büstānı fānī dünyānuñ
Ehl-i hırşuñ ayağı bağı gibi

Lā-cerem cümle-i ben-i ādem ecel şarābın içüp āhirü'l-emr dār-ı fenādan dār-ı beḳāya intikāl ider ki ol Ḥālīk-ı ḥayāt u memāt *kulli nefsin zāiḳatu'l-mevt⁵⁷* buyurmuşdur. Beyt:

Ne söyler diñle gör bu ḥiṭābı
Ledven li'l-mevti ve 'bnu'l-ḥarāb⁵⁸

Niçe şāhuñ taḥtına taḥta-i tābūt bedel olup niçelerüñ ocağına seyl-i ecel şü koymuşdur. Bu dünyā-yı denide her anadan toğanuñ mānend-i şehbāz rūḥı evc-i fenāya pervāz ider. Meşnevī:

Bī-vefā dilbere benzer 'ālem
Zerre-i mihr okımasun andan ādem

Zen gibi zāl-i cihān olmağa zeyn
Ne vücūdı ola beyne'l-ādemeyn

Girüben çıkmak için şanki hemān
İki ḳapulu bir ev oldı cihān

Ehl-i dünyāya hemān āyet-i *kullu men 'aleyhā fān⁵⁹* delil ü bürhān kifāyet ider. Hemān āferin aña ki nazenin-i 'ömri ḫā' atullāha şarf idüp lāyīk-ı rahmet-i erḫamü'r-rāhimin ola. Kıt'a:

Ey ḫarīsān-ı māl ü mülk-i fenā
Eylemeñ ḡaflet ile fırsatı fevt

Ne güzel söz ne ḫoş naşīhatdur
'Accilū bi's-şalāti ḳable'l-mevt⁶⁰

⁵⁵ Metinde "herkes" şeklindedir.

⁵⁶ Her kim cahil ise öldür, cahillik ruhu öldürür.

⁵⁷ "Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz." Ankebût Suresi 29/57.

⁵⁸ Ölümü düşünün, harab olanı da yapın.

⁵⁹ "Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır." Rahman Suresi 55/26.

Şi'r:

*Erake teṭlubu dünyâ ve leste tudrikuhâ
Fekeyfe nudriku uḫrâ ve leste tatlubuhâ⁶¹*

*Ey ğarîḳân-ı ḳulzüm-i ūshevât
Ekşiru zikra hâdimu'l-lezzât⁶²*

6. Tū çerâĝ-ı nihâde ber-reh-i bād. Sen bir çerâĝ ḳomıŝsun yilũn yolu üzre

Hâne-i der-memerr-i seylâbî. Ve bir ev ḳomıŝsun seyl şuyınıñ uğraĝına. Mışra'-ı ŝânî mışrâ'-ı evvele mâ'ṭüfdür ḫarf-i 'aṭf zârüret-i veznden ötüri ḫazf olunmuşdur ve lafz-ı ber birḳaç [5a] ma'nâya gelür. Biri 'alî ma'nâsınadır ki bundan evvel ma'nâyadır ikinci göĝis ma'nâsınadır üçüncü yemiŝ ma'nâsınadır mîve gibi dördüncü emrdür berden lafzından beşinci naşib ma'nâsınadır altıncı şıfat ma'nâsınadır ḳaçan mürekkeb olsa dilber gibi yedinci 'ind ma'nâsınadır ve ğâh olur taḫŝin-i lafz için zâ'id daḫi isti'mâl olunur. Birḳaç ma'nâsı bu ğazelde mezkûrdur. Ğazel:

*Mî tirâŝed dil-i mâ yek berbere
Lîk ân ŝuḫ neyâmed berbere ('ale's-şadr)*

*Ğarḳ-ı baḫr-i ğam-ı hicrân-i tüvâm
Hiç pâ râ ne-nihâd ber-bere*

*Bâ-viŝâlet dil-i mâ mâ'il ŝude
Meges iftâ' nigâr-i berbere (yemiŝ üzerine)*

*Mîve-i vaşl me-râ iḫsân kun
Bâ-gedâ-yı dert ey şeh-i berbere (naşib-i alet)*

*Haste şud cism-i Ziyâ'î-i bâ rehi
Câneŝ ey yâr-ı Hudâ râ berbere (naşib-i alet)⁶³*

ve lafz-ı reh râhdan muḫaffedür yol ma'nâsına ve luĝat-ı Fârisiyyede kelime âḫirinde hemze-i meksûre ma'nâ-yı vaḫdeti ifâde ider. Ve lafz-ı memerr 'mim'lerüñ fetḫaları ile ve teşdîd-i râ ile ism-i mekândur memerriden⁶⁴ uğraĝ ma'nâsına ki Fârisice reh-güzâr dirler ḫatta ba'zı nüşhada bu mışrâ' böyle vâḳi' olmuş "*Hâne der reh-güzâr-ı seylâbî*". Ve lafz-ı seylâb fetḫ-i sin ile vaşf-i

⁶⁰ Ölmeden önce namaz kılmakta acele ediniz.

⁶¹ Ulaşamayacağın halde dünyayı arzu ettiğini görüyorum. Peki arzu etmediğin halde öbür dünyayı nasıl elde edeceksin.

⁶² Bütün lezzetleri acılaştırın ölümü çok zikredin.

⁶³ Bizim gönlümüzü yüce olan biri teskin ediyor lakin o şuh karşımıza gelmedi. Senin hicran gamının denizinde boğulmuşum, ayağım karaya ulaşmaz. Gönlümüz yemiŝ dalma konan sinek gibi sana kavuşmaya meyillidir. Senin kapının dilencisine ey berberlerin ŝahı kavuşma meyvesini ihsan et. Ziyâ'î'nin cismi yolda hasta oldu, onun canı Allah'a nasib oldu.

⁶⁴ Metinde yanlış yazıldığını düşünüyoruz kelime yapma bir masdardır doğrusu 'memerriden'dir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Türkîdür seyl şuyı ma'nāsına⁶⁵ gülâb gibi gül şuyı ma'nāsına ve iki mışrâ'ın âhirindeki 'yâ'lar hitâb içündür vezn ve kâfiye zârüreti için te'hîr olmuştur. Taqdîr-i kelâm böyle böyle olur: *Tû çerâğ-ı nihâde-i ber-reh-i bād ve hâne-i nihâde der-memerr-i seylâbi*. Gâlibâ muşannif muşannifün çerâğı ile hânedan murâdı insândur ve bād ile seylâbdan murâdı eceldür. Meşnevî:

‘Ömrümüz bir çerâğdur meşelâ
Şöyünür üf diyince väveylâ

Şanki bād-ı muhâlif oldu ecel
Rûzgâr ile virür nice hâlel

Hâne-i ‘ömr-i âdeme ne şebât
Yıkar âhir anı çü seyl-i memât

ve ol server-i ‘âlem ü mu‘ciz-i ben-i âdem *Ed-dunya sicnu'l-mu'min ve cennetu'l-kâfir*⁶⁶ buyurmuşdur. Ve Hâzret-i ‘Alî rahmetullâhi'l-‘aliyyi *Kefâke mine'l-uyûbi'd-dunyâ en lâ yebkâ*⁶⁷ demişdür. İmdi dünyâ-yı deniye i‘timâd ve ‘ömr-i nâ-mâ‘mûra istinâd vechen nehü li vücüd câ‘iz degüldür ki vücüd-i âdem haqîkatinde ‘ayn-ı ‘ademdür. Nitekim emîr-i şu‘arâ Emrî demiş. Beyt:

Kendüñ ey ser kıtâ yüksek tutma hâk olsañ gerek
Sen de ey sîne inen tarılma çâk olsañ gerek⁶⁸

ve haqîr dirüm. Beyt:

Ben ey Ziyâ'î kûbbe-i çerhûñ beğâsını
Beñzetedüm ol şebâta ki turur habâb ile

7. Ger be-rif at-i [5b] sipîhr u keyvânî. Eger yücelikte gök dağı Zühâl yıldızı iseñ.

Ver be-ğusn-i âfitâb u mehtâbî. Ve eger güzellikte güneş dağı ay iseñ. Lafz-ı ger edât-ı şartdur eger lafzından muhaffefdür ve lafz-ı ver vâd lafzından muhaffefdür feth-i hemze ile ve eger ma'nāsına ve sipîhr gök ma'nāsnadur felek gibi. Keyvân Zühâl yıldızıdır ki yedinci gökde olur aña rif at isnâd olunmak sâ'ir seyyâreden ensebdür ve iki mışrâ'da olan bā zarfıyyet içündür ve Keyvân'a münāsibdür ve bu beytün mā'nāsında şart vardır. ‘Ağabince gelen dört beyt dağı şartıyyetde bu beytde ma'fûfdur. Cezâları beşinci beytdür ki lafz-ı evveli melekü'l-mevtdür ve muşannif bu beytde şu'be-i seyyârenün üçünü münâsebet ile zikr eyledi. Şu'be-i seyyârenün her biri yedi felek olur vesâ'ir kevâkib sekizinci felekde olur ki hükemâ aña felek-i atlâs dirler. Meşelâ Kamer felekün evvelinde ve ‘Ufârid felek-i şânîde ve Zühre felek-i şâlişde ve Şems felek-i râbî'de ve Müşteri felek-i hâmisde ve Mirrih felek-i sâdisde ve Zühâl felek-i sâbi'de olur ve dağı Şems felekde pādşâh gibidür ve Kamer vezîr gibidür ve ‘Ufârid kâtib gibidür ve Zühre sâzende gibidür ve Mirrih cellâd gibidür ve Müşteri kâdı gibidür ve Zühâl hâzinedâr gibidür ve felekde on iki burûc

⁶⁵ Sayfa kenarında şu not vardır: “Seylâbın aşlı âb-ı seyl ve gülâbın âb-ı güldür. Luğat-ı Fârisiyyede bunuñ gibi Türkilerin nihâyeti yokdur.”

⁶⁶ “Dünya müminin zindanı ve kafirin cennetidir.” Hadis-i şerîf.

⁶⁷ Dünyanın kalıcı olmayışı sana bir ayıp olarak yeter.

⁶⁸ Beyit *Emrî Dîvânî*'nda şu şekildedir:

Tutma ey ser kendüñi yüksekte hâk olsañ gerek
Sen de ey sîne inen tarılma çâk olsañ gerek (Saraç, 359)

vardur ki şu'be-i seyyârenüñ her biri bunları seyr ider. Kimi bir ayın ve kimi bir yılıñ ve kimi ziyâde zamânda devr ider.⁶⁹ Kıt'a:

*Burchâ dîdem ki ez-maşnık ber-âverdendeş
Cumle der-tesbih u der-tehlil-i Hayy u Lâ-yemût*

*Çun hamel çun sevr u çun cevzâ çu sertân u esed
Sunbule mîzân u 'ağreb kıavs u cudey delv u hût*⁷⁰

Gerçi kim şems ü kamer vesâ'ir seyyâre vü sitâreler emr-i Hudâ'yı bî-mişâle imtişâl idüp gider.

Hem-çunân eyyâm-ı 'omr-i beşer
Beşer beşer eksilüp eşer⁷¹

Beyt:

Çerh-i felek bu şu'be-i seyyâresiyle âh
Oldı helâk hâlka yedi başlu ejdehâ

Fi'l-hâkîka rif atde Keyvân ve melâhatde mâh-ı tâbân olsañ ecel-i bî-amân emân virmez ki Qur'an buña nâtiğdur ve bu beyt-i meşrû' aña muvâfıkdur ki Hudâ-yı te'âlâ ve teğaddes kelâm-ı kadîminde ve Qur'an-ı 'azîminde buyurır *Eynemâ tekünû yudrikkumu'l-mevtu velev kuntum fi burûcin muşeyyede*⁷². [6a]

8. Ver be-maşnık rüy [be]-seyyâh. Ve eger maşrıka gidersen seyyâhlık ile

Ver be-mağrib rüy be-cullâbî. Ve eger mağribe gidersen cullâblık ile. Maşnık gün toğacak ve mağrib gün tolanacak mekâna dirler ve lafz-ı rüy fetḥ-i rā ve kesr-i vav ile hîṭâbdur reften lafzında ve lafz-ı seyyâh mübâlağa-i fâ' ildür yerde çok yürüyici ma'nâsına mazisi sâh gelür ve zehebe fi'l-arz ma'nâsına ve lafz-ı cullâb daḥi fetḥ-i cim ile mübâlağa-i fâ' ildür bir şehrden bir şehre tavar süren kimesneye dirler. Meşelâ deve ve koyun gibi ki ol sürdüğü tavara celeb dirler fetḥeyn ile fi'l-vâkı' âdem ecelden kaçup maşnık ve mağribe gitse hâlâş imkân yokdur ki Qur'an-ı 'azîmde gelmişdür *Qul len yenfa'akumu'l-firâru in ferertum mine'l-mevt*⁷³. Kışsa-i meşhûredür ki İskender-i Zülkarneyn-i hâkim-i râbi' meskûn iken ecel qorqusundan göñli âb-ı hayâta aqup leb-i cânân hevesinde 'âşık gibi nice müddet sefer-i zulmet idüp âhirü'l-emr âb-ı hayât müyesser olmayup kendü dirligi şuyında el yuyup âb-ı hayât hâsretinde iken âb-ı memâtı nüş idüp gitmişdür ki ol Hayy-i Lâ-yemût *Kullu nefsin zâ'ikatu'l-mevt*⁷⁴ buyurmuşdur. Beyt:

⁶⁹ Sayfa kenarında şu not vardır: "Kamer aydur buredan burca iki bucuğ günde seyr ider. 'Ufârid ..? yıldızdır bir buredan bir burca on beş günde seyr ider. Zühre şan yıldızdır bir buredan bir burca yigirmi beş günde seyr ider. Şems güneşdür otuz günde bir buredan bir burca oruz günde sey ider. Mirrih ülker yıldızdır bir buredan bir burca elli günde seyr ider. Müşteri kârbân-kıran yıldızdır bir buredan bir burca on iki günde seyr ider. Zühâl demirkazık yıldızdır bir buredan bir burca iki bucuğ yılda seyr ider."

⁷⁰ Burçları gördüm ki doğudan getirmişlerdi onları, hepsi sonsuz ve diri olan Allah'a tesbih ediyorlardı; hamel, sevr, cevza, sertan esed, sünbule, mizan, akrep, kavs, cudey, delv ve hut gibi.

⁷¹ Mısra eksiktir.

⁷² "Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır. Onlara bir iyilik gelirse, "Bu, Allah'tandır" derler. Onlara bir kötülük gelirse, "Bu, senin yüzündendir" derler. (Ey Muhammed!) De ki: "Hepsi Allah'tandır." Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!" Nisâ Suresi 4/78.

⁷³ De ki: "Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız." Ahzâb Suresi 33/16.

⁷⁴ "Her can ölümü tadacaktır. Sonra bize döndürüleceksiniz." Ankebût Suresi 29/57.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Āb-ı hayāta irmedi aña salṭanat
Şovuk şuyından içmedi İskender-i cihān

9. Ver be-murdı zi yād der-güzeri. Ve eger erlik ile yelden geçersen⁷⁵

Ver be-nirüy-i ibn-i Haṭṭābī. Ve eger kuvvet ile haṭṭāb oğlu iseñ. Mısrā^c -ı evvelde lafz-ı der zā'iddür taḥsīn-i lafz için gelmişdür. Lafz-ı güzeri hiṭābdur güzaştēn lafzından. Luğat-ı Fārisiyyede dal ki kelime evvelinden ğayr yerde vāki^c ola mā-ḳabl ḫarf-i şaḫīḥ-i sākin ile dal-ı mühmeledür ve illā zal-i mu^c cemedür. Nitekim bedrū'l-milletü ve'd-dīn Maḫmūd ibni Yemīn dimişdür. Kıṭ' a:

Der-zebān-ı Fārisi fark-ı miyān dal u zal
Bād-ı kibr ez men ki in nezd-i efāzil muhmemest

Pīş ez u der lafz-ı mufred ki şaḫīḥ u sākinest
Dal-ı ḫān an-rā ve bāḳī cumle zal-i mu^c cemest⁷⁶

Lākin ba'zı luğat ehli dal-ı mühmele ile zal-i mu^c cemenüñ beynini fark itmezler. Haṭṭā şu'arā-yı Rūm daḫi buña zāhib olup ekşer zal-i mu^c cemeyi dal-ı mühmele oḳurlar. Belki bi'l-külliyeye zal-i mu^c cemeye vücūd virmezler ve lafz-ı nirüyi ve nīrū kuvvet ma'nāsınadır. İbn-i Haṭṭāb'dan murād Haṭret-i 'Ömer'dür ki şeci^c şaḫābedür kuvvetd[e] bī-mişāl ü heybetde bī-hemtādur. 'Ale'l-ḫuşuş ki anuñ zamān-ı ḫilāfetünde olan fetḫ bir zamānda vāki^c olmamışdır. Ḥod 'adāletde ber-kemāl istikāmetde bī-mişāldür [6b] ki 'adāletde mu'ādili ve istikāmetde muḳābili yoḳdur. Beyt:

İderler ki anuñ zamānında ḳurduñ ḳoyuna
[Degül] ziyānı belki baḳmaḡa cānı yoḡidi

Ḥatta rivāyet olunur ki bir çoban deşt-i yabanda ḳoyun güderken nāḡāḫ bir gümrāḫ ḳurd irişüp bir ḳoyun alup revān u girizān olur. Çoban hemān fiḡān idüp dirīḡā ki Haṭret-i 'Ömer dünyādan sefer etdi diyü şayḡa vü nāle ider. Neden bildiñ diyü şorarlur cevāb ider ki anuñ zamānında ḳurddan ḳoyuna bāk ü bīm-i helāk yoḡidi. Şimdi ḳurduñ ḳoyun alduḡından ma'lūm oldu ki 'Ömer dünyādan 'uḳbāya rıḫlet eylemişdür. Beyt:

Mīve-i bāḡ-ı salṭanat 'adlest
Zīver-i rüy-ı memleket 'adlest⁷⁷

10. Ver be-ni' met-i şerik-i Ḳārūni. Ve eger ni' met ile Ḳārūn'uñ şeriki iseñ.

Ver be-ḳuvvet-i 'adīl-i Suhrābī. Ve eger kuvvet ile Suhrāb'uñ berāber iseñ. Hikāyet Ḳārūn Mūsā peyḡamberüñ 'ammi oḡlı idi ve hemşiresin almış güyegüsü idi. Vaḳtā ki Bārī-i te'ālā Mūsā'ya Tevrīt'i altun ile yazmaḡa emr eyledi Mūsā 'aleyhi's-selām didi ki İllāḫi altun ḳanda bulayın. Pes Allāḫ te'ālā Mūsā'ya 'ilm-i kimyāyı ta'lim eyledi. Ḳārūn ol zamānda faḳirü'l-ḫāl ve ehl-i 'iyāl ve 'ābid-i mā'būd-ı bī-zevāl gicede ḳā'im ve gündüzde sā'im idi. Mūsā 'aleyhi's-selām anuñ faḳruñ görüp teraḫḫum eyledi ki ṭā'at-i mu'ayyene mu'āvenet ve ḳūt-ı 'iyāle kuvvet ola nitekim Ḥabīb-i Raḫīm *men lā yerḫam lā yurham*⁷⁸ buyurmuşdur. Pes Ḳārūn daḫi kimyāya 'amel

⁷⁵ Sayfa kenarında şu not vardır: “Ya'ni kuvvetde yelden artık iseñ dimekdür.”

⁷⁶ Farsçada dal ve zal arasındaki fark şudur, kibirlilik rüzgarı bendendir çünkü bu bilgilerin yanında gizlidir. Ondan önce sahih ve sakin olan tekil kelimelerde okunan dal ve cümlelerin geri kalanı zal-ı mu^c cemdir.

⁷⁷ Saltanat bağının meyvesi adaletdir. Memleket sathının süsü adaletdir.

⁷⁸“Merhamet etmeyene merhamet edilmez.” Hadis-i şerif.

bir mertebe meşgûl oldu ki serâyı māl-â-māl ve kendü şāhib-i devlet ü iqbāl oldu. Hatta hāzîneleriniñ miftāhları yüz deve yüki oldu ve bir rivāyetde nişf-ı dirhem dirler ve her miftāh ile yetmiş kapu açardı. Beyt:

Mā'il-i māl olurdu ehl-i hıred
Olmaz ammā ki māl gibi kemāl

vaqtā ki Qārūn mālî cem' eylemege başladı 'ibādetden nevāfili terk eyledi. Beyt:

Şeyh çun mā'il-i be-māl āmed murīd u mebāş
Mā'il-i dīnār zirā mā'il-i didār nist⁷⁹

andan soñra Bārî-i te'ālā Mūsā'ya emr eyledi ki Qārūn'dan mālınıñ zekātın isteye. Qārūn dañi zekātınıñ miqdārını hisāb eyledi gözine çok görindi edā eylemedi. Nitekim haberde gelmişdür *Hubbu'd-dunyā' ra'su kulli hātiyetin ve terku'd-dunyā ra'su kulli 'ibādetin*⁸⁰[7a] Qārūn'ın katında biñ kul ve biñ cāriye at binerdi ki cem'inüñ eyerleri ve libāsları altundan idi. Vaqtā ki Mūsā 'aleyhi's-selām zekātiçün ibrām eyledi. Qārūn eyitdi yarun Mısr ehli cem' olsun ki senüñle münāzara ideyin eger hüccet ile baña gālebe iderseñ mālınıñ zekātın virem ve illā felā. Rubā' i:

Şādî ki der-āmedest dīnār be-dest
Zinhār me-şu gārre ki dīnār be-dest
Ey hāce eger rızā-yı Haq mi-talebi
Dīnār be-halk deh u dīnār be-dest⁸¹

Evvel zamānda benī İsrā'il arasında bir cemil 'avret var idi ammā zāniye idi. Qārūn anı da'vet idüp didi ki yarın benī İsrā'il kavmini bir yere cem' iderin eger ki gelüp fişq ile Mūsā'nuñ üzerine şehādet iderseñ ve Mūsā baña zinā itdi ve ben andan hāmili dirseñ saña çok māl vireyin. 'Avret sözünü kabul eyledi ve mālā meyl idüp murādınca söyledi. Belig dimiş. Beyt:

Gözleme kimse elin umma naşibün elden
Saña āhir irişür kısmet olan evvelden

andan soñra Qārūn benī İsrā'il kavmini cem' idüp Mūsā'[y]ı dañi da'vet eyledi. Benī İsrā'il kavmi Mūsā'dan naşihat recā eylediler. Mūsā 'aleyhi's-selām naşihate şurū' eyledi. Eşnā-i kelāmında didi ki sārīk mālınıñ alan kaţ' iderin ve kaţta'-ı tarikuñ başın keserin ve zinā ideni recm iderin diyicek Qārūn ayağın tırup didi ki yā Mūsā eger ol didügiñ nesne[y]i sen kendüñ iderseñ senüñ üzre hüküm ne vech iledür. Mūsā 'aleyhi's-selām eyitdi ki benim üzerime dañi Allāh te'ālā hüküm itdügi gibidür. Pes Qārūn eyitdi ki yā Mūsā sen bu 'avrete zinā eyledüñ ve ol senden hāmile idüğüne ikrār ider diyüp 'avrete işaret eyledi. 'Avret ayağın tırdı. Bārî-i te'ālā 'avretüñ qalbine havf ilka eyledi ki yalana kaşd etmiş iken gerçek söyledi ve eyitdüğüne Mūsā ol Qārūn didügi nesneden müberrā ve mu'arrādur ve Qārūn'ın didügi iftirādur. Baña çok māl virmege va'd itdi ve ta'lim eyledi ki Mūsā'ya iftirā idem. Lākin ben Allāh'dan qorkaram ki peygamberine ve kelimine iftirā eyleyem. Beyt:

Ben aña nice ideyin iftirā
İn huve illā raculun mufterā⁸²

⁷⁹ Şeyh mal elde etmek için gelirse onun müridi olma çünkü dinara meyl eden görülmeye meyl edilecek değildir.

⁸⁰ "Dünya sevgisi her tehlikenin başı, dünyayı terk etmek her ibadetin başıdır." Hadis-i şerif.

⁸¹ Ellerinde dinara sahip olarak gelen mutluluk asla elinde dinar olandan bir ümit etme. Ey hacc Hakk'ın rızasını istiyorsan, halka dinarı ver, dini sen al.

⁸² O ancak iftira edilen birisidir.

Mūsā ‘aleyhi’s-selām ğazaba gelüp didi ki ey ‘adū-yı Hūdā bu neden murāduñ nedür. Şonra Mūsā ‘aleyhi’s-selām içlerinden çıkup sāye-i ...? āsā [7b] secde eyledi ve Bārī-i te‘ālāya derūn-ı dilden münacāt idüp Qārūn’dan şikāyet eyledi. Hemān-dem peyk-i Celil Hāzret-i Cibril gelüp didi ki Bārī-i te‘ālā saña selām ider buyurır ki yiri saña musahhar eyledim Qārūn’uñ helākine her niçe emr idersen eyledi. Mūsā ‘aleyhi’s-selām rucū‘ idüp Qārūn’a geldi gördi ki taht üzerine oturup dibā-yı zībāya tayanmış. Mūsā ‘aleyhi’s-selām ‘aşāsın yire urup serir-i Qārūn’a işāret eyledi. Qārūn tahtından tüşüp yine tırıcak Mūsā yire Qārūn’ı tüt diyü emr eyledi. Allāh te‘ālā Qārūn’ı ve kavmini ve mālını yire yutdurdu. Nitekim Qur‘ān-ı ‘azimde gelmişdür. *Feḥasefnā bihi vebidārihi’l-arda femā kāne lehu min fietin yensurūnehu min dūnillāhi vemā kāne mine’l-muntasirīn*⁸³. Bu dār-ı fenāda mālā meyl eylemek cā’iz degildür ki āḫir-kār bād-ı ecel esüp berg-i ‘ömr[i] perişān ider. Beyt:

Yüzin gün görmez iken genc-i Qārūn’uñ gibi āḫir
Qara toprakda kılmış anca sīm-endāmlar tenhā

Rivāyet olunur ki Bārī-i te‘ālā Mūsā’ya vahy idüp didi ki yā Mūsā Qārūn senden dört kerre müdded taleb eyledi esirgemedüñ. ‘İzzüm celālüm ḥaḫkiçün benden bir kerre meded taleb eylese ḥalāş ideydüm. Muşannif Gülistān dībacesinde dimiş. Qıṭ‘a:

*Ey kerīmi ki ez ḥazīne-i ğayb
Kibr u tersā vazīfe-i ḥurdāri
Dūstān-rā kucā kuni maḥrūm
Tū ki bā duşmenān nazar dāri*⁸⁴

Suhrāb daḫi zamān-ı sâbıḫda bir meşhūr pehlevānuñ ismidür ki kışşası kütüb-i tevāriḫde meşhūrdur.

11. Ver muyesser şevd ki seng-i siyāh. Ve eger müyesser ola siyāh taşı.

Zer-i şāmit-i ğitī be-kullābī. Kullāblık ile şāmit altın idesin. Lafz-ı şud fetḫ-i şın ve vav ile muzāri‘dür şuden lafzından ve lafz-ı rā ki mef’ül ‘alāmetidür mısrā‘-ı evvelde veznden ötüri ḥazf olunmuşdur. Taḫdīr-i kelām seng-i siyāh-rā dimekdür. Şāmit luġatde epsem olıcı ma‘nāsınadır altuna ve gümüşe daḫi māl-ı şāmit dirler deveye ve koyuna māl-ı nāṭıḫ didikleri gibi. Beyt:

Seng vaşfuñda ‘acz izhār ider bu ḥalḫ sākıtdür
Behā-yı ḥāk-i pāyuñda zer ile sīm şāmitdür

ve lafz-ı kuni zamm-ı kāf ile ḫitābdur kerden lafzından. Helālī dimiş. Rubā‘ī:

*Bā her ki neşini vu ḫadeḫ nūş kuni
Ez reşk-i me-rā ḥased āb u medḫū[s] kuni
Gufti ki çun mey ḥorem tū-rā yād kunem
Tersim ki şevī mest u ferāmuş kuni*⁸⁵

⁸³ “Sonunda onu da, sarayımı da yerin dibine batırdık. Allah’a karşı ona yardım edebilecek adamları da yoktu. Kendisini savunup kurtarabileceklerden de değildi!” Kasas Suresi 28/81.

⁸⁴ Ey gayb hazinesinin sahibi, kibir ve korkaklık küçüklerin işidir. Sen ki düşmanlarını bile gözetiyorsun, nasıl dostlarını mahrum bırakırsın.

⁸⁵ Her kimle oturup bir kadeh içki içersen kıskançlığı uzaklaştırırsın. Şarap içtiğinde beni hatırlayacağımı söylüyorsun, şarhoş olup unuttandı korkuyorum.

ve lafz-ı [8a] kullâb feth-i kâf ile mübâlağa-i fâ'ıldür döndirici ma'nâsına ki bundan evvel ma'nâyadır gâh olur ki kalb zen ma'nâsına isti'mâl olunur ki kalb luğatde geçmez aççeye dirler ne-behre gibi. Beyt:

Ne-behredür dir[he]m-i eşküm olmayup maqbûl

Ne behredür buña olmaz naşib vaşl u vuşûl

Fi'l-ḥaḳîka eger ilm-i kimyâya kâdir ve her hünerde mâhir olsañ ḥâce-i ecel gelicek rüşvet virüp metâ' -ı 'ömrini kırtarmağa kâdir degilsin ve İlahî dimiş. Beyt:

'Acûz-ı dehr alur şan' at ile cân-ı şîrînün

Kişi Ferhâdveş pes ü İlahî üstâd olup neyler

İmdi insâna lâyıḳ olan budur ki mâ'il-i mâl ve âḫir bâ'ış ü vebâldür. Nitekim Ḥudâ-yı zü'l-celâl buyurır *Ve'l-lezîne yeknizüne 'z-zehebe ve'l-fiḳḳate ve lâ yunfikûnehâ fî sebîlillâhi fe beşşirhum bi azâbin elîm.*⁸⁶ *Yevme yuḥmâ 'aleyhâ fî nâri cehennem fe tukvâ bihâ cibâhuhum ve cunûbuhum ve zuhûruhum hâzâ mâ keneztum li-enfusikum fe zûkû mâ kuntum teknizûn.*⁸⁷

12. Meleku'l-mevt-râ be-ḥîle vu zûr. Melekü'l-mevt ḥîle ve kuvvet ile

Ne-tuvânî ki pençe per-tâbî. Kâdir degilsin ki pençesin burasın ve bu ki sen ya' ni aña ḡâlib olup elinden cân kırtarasın. *Ḳul yeteffâkum meleku'l-mevti'l-lezî vukkile bikum şumme ilâ rabbikum turce'ün.*⁸⁸ Bu beytün ḳablinde vâḳi' ebyâtta ma'nî-i şartıyyet bulunup bu beyt anlara ḳaber vâḳi' olmuştur. Nitekim yukarıda daḫi zıkr olundu melekü'l-mevt Ḥâzret-i 'Azrâ'ıldür ki ḳabz-ı ervâḫa müvekkeldür ferîştedür ve lafz-ı râ mef'ûl-i 'alâmetdür lâm cârre ma'nâsına daḫi gelür taḫşîş için ve gâh olur ki ḳasem için gelür. Ne-tuvânî lafzına dâḫil olan nun nefy içündür tuvânî ḫiṭâbdur tuvânisten lafzından ve per-tâbî lafzından per zâ'iddür taḫşîn için gelmişdür. Lafz-ı tâbî ḫiṭâbdur tâften lafzından bükme ma'nâsına bu beytün elfâzında zârûret-i veznden ötüri taḳdîm ü te'ḫîr vâḳi' olmuştur. Taḳdîr-i kelâm böyledür: Ne-tuvânî ki pençe-i melekü'l-mevt-râ be-ḥîle vu zûr per-tâbî. Çünki ḫîle vu kuvvet ve ḳadr-i ḳudret ḫîle-i 'Azrâ'ilden emân u ecel 'âcele dermân bulunmaz. İmdi lâyıḳ olan budur ki 'ömr-i serî'ü'z-zevâl Ḥudâ-yı lâ-yezâl Ḥâzretinün ṭâ'at ü 'ibâdetinden şarf ola. Nitekim ol Seyyid-i 'âlem ve sened-i benî âdem buyurır *Ed-dunyâ sâ'aten fec'alhâ ṭâ'aten.*⁸⁹ Dünyânün 'izzetine maḡrûr ve devletine mesrûr olup 'iḳâb-ı iḳâbı ferâmüş itmek gerekmez. Ḥikâyet iderler ki ol şâḫib-i [8b] vehhâb ve maḫbûb-ı aşḫâb u aḫbâb-ı aḡnâ Ḥâzret-i 'Ömer ibnü'l-Ḥaṭṭâb bir seḫerde manend-i âḫtâb-ı 'âlem-tâb cânib-i mescid-şitâb eylemiş idi. Nâḡâḫ bir sabî'-i şabâ refṭâr u ferzend kâmilü'l-'ayâr görür ki ol şabâvet ile şabâ-'umyâsı ve nesîm-i 'anber-şemîm-i hemtâsı olmaz. İbn-i Ḥaṭṭâb aña ḫiṭâb ider ki ey ṭıfl-ı nâ-resîde böyle remîde olup âramîde olmadıḡun nedür ḳande gidersin diyicek ol ferzend-i ercümend ḡonce-mânend dehân açup didi ki yâ emîre'l-mü'minîn mescide giderin ve Ḥâzret-i ma'bûda 'ibâdet ü münâcât iderin. 'Ömer

⁸⁶ Ey iman edenler! Hahamlardan ve rahiplerden birçoḡu, insanların mallarını haksız yollarla yiyorlar ve Allah'ın yolundan alıkoyuyorlar. *Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.*" Tevbe Suresi 9/34.

⁸⁷ "O gün bunlar cehennem ateşinde kızdırılacak da onların alınları, böğürleri ve sırtları bunlarla daḡlanacak ve, 'İşte bu, kendiniz için biriktirip sakladığınız şeylerdir. Haydi tadın bakalım, biriktirip sakladıklarımızı!' denilecek." Tevbe Suresi 9/35.

⁸⁸ "De ki: Sizin için görevlendirilen ölüm meleḡi canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." Secde Suresi 32/11.

⁸⁹ "Dünya bir saattir o halde onu taat kılın." Hadis-i şerif.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

eyitdi ki ey ferzend-i ma'şüm 'aşemakellāhu ani'l-nuhum⁹⁰ sen henüz mütemetti' -i büstān-ı vücūd ve müntefi' -i gülistān-ı vürūd olmayup bu tazeligile bālā-yı serv-āsānı rāki' ü zamīr-i müniriñi meveddet-i vürūd birle gāib rāci' ider misin. Hemān ol ferzend-i hıredmend daği cevāb idüp didi ki ey güzide-i aşāb-ı kibār ben faķır-i bī-miķdār u zerre-i hāksār nice kerre görmişem ki benden sağır ve kameti kametümden kaşır eţfāl-i şigār ve sıbyān-ı bī-şümār cām-ı memāti nüş idüp ve gam-ı vefāt ile hürüş idüp bu dār-ı fenādan menzil-i beķāya rihlet itmişlerdür. Fi'l-vāki' bu dār-ı fenā cā-yı helāk ve menzil-i haţamākdür. Hemān 'āķil oldur ki gāfil olmaya ve şarāb-ı gāflet ile lā-ya'ķıl olmaya. Nitekim bu menzil-i fāni haķķında Bāķi demiş. Beyt:

Şu meclis içre kim dā'im toķuz peymāne devr eyler
Ne deñlü ola ey Bāķi zamān-ı 'ayşı insānuñ

13. Muntehā-yı kemāl noķşān nist

Gul-berized be-vaķt-i sīrābī

Gül dökilür sīrāblık vaķtünde ya'ni tamām-ı neşv ü nemāsi zamānında. Bu mışra' mışrā' -ı evvele 'illet olunur zīrā gül ki tamām-ı kemālin bulup neşv ü nemā nihāyete ire dökilmege yüz tura. İmdi 'ömr-i benī ādem vesā'ir aĥvāl-i 'ālem daği böyledür. Nitekim ehl-i nazımuñ mümtāzı Hāce Hāfız-ı Şīrāzī demiş. Maţla':

Nev-bahārest der ān gūş ki hoş-dil bāşī
Ki besi gul-i bedemed bāz tū der-gil bāşī⁹¹

ve Yahyā Gülşen-i Envār'ında demiş. Beyt:

Gül gibi elvere ola 'ömrin az
Haķķa niyāz eyle yūri ķıl niyāz

Lafz-ı kemāl sükūn-ı lam ile muntehā lafzına muzāfun ileyh vāki' olmışdur. Qavā'id-i Fārisiyyedendür ki [9a] āhiri ĥarf-i medd olan elfāzuñ fi lafz-ı āĥir muzāf ķılınsalar muzāfuñ āĥirine bir yā-i meksūre ilhāķ idüp muzāf iderler ve muntehā mübtedā vü noķşān ĥaber vāki' olmışdur. Ve kemāl ü noķşān zikrinde şan'at-ı tezzād vardır. Lafz-ı est rābıţadur şübütü müfiddür vāki' olan kelimeye lāĥiķ olursa elfeynün işbātu lāzımdur ve bundan ĥayrı kelimāta lāĥiķ olsa ĥazfı vācibdür. Nitekim demişlerdür. Beyt:

Suĥan ez 'arş ber-berin āmade est
Be-her pākān be-zemīn āmade est⁹²

Berized lafzı muzāri'dür rīziden lafzından dinlemek ma'nāsınadır riĥten lafzından degil dökme ma'nāsına zīrā riĥten lafzı müte'addi ve rīziden lafzı lāzımdur ve ĥarf-i bā ki fi'le dāĥil olur eger mā-bā'di mazmūm yā ĥarf-i şefevī olsa ki yā vü fā vü mīm ü vāvdur. Mazmūm oķınur andan mā'adāsı meksūr oķınur ve ĥarf-i bā ki fi'l-i muzāri'a dāĥil olsa ĥāle istiķbāle ihtimāli vardır. Lākin ĥarf-i mi dāĥil olsa ĥāle maĥşūş olur ve vaķt lafzına dāĥil olan yā zarfiyyet içündür vaķt daği sīrāb lafzına muzāf olmışdur. Sīrāb şuya ķonmuş dimekdür reyyān gibi lākin bunda neşv ü nemādan 'ibāretdür. Bu beyt āĥirindeki yā maşdariyyet içündür. Bu beyt şebţānī vāki' olmışdur. Meşelā kemāl lafzından mā ya'ni su dökilse gül ķalür gerçi bu sıfata işāret daği zāĥir degildür. Emrī demiş. Mu'ammā be-nām:

⁹⁰ Allah seni kötülerden korusun.

⁹¹ İlkbahardır onu dinle ki gönlün hoş olsun çünkü bahar fazlasıyla gül derecek ve sen yine toprak olacaksın.

⁹² Arştan sözler ardı ardına dökülmüştür, her iyi olan kimse için yer yüzüne inmiştir.

Kemâl kıldı beñzer şu kenârında o şâh-ı gül
 Qarâr oldım emrî 'aks-i gül-âb açar oldu aşikâr

İmdi her nesne kemâline ire anuñ nihâyeti noqşân ve gâyeti zarar u ziyândur. 'Ömr-i benî âdem ve devlet ü iqbâl-i 'âlem daği böyledür. Lâkin *hubbuke ya'miyeke*⁹³ mefhumınca devlet-i fânîye muhabbet idüp 'ayn-ı 'ibreti kör ve başr-ı başireti bî-nür iderler. Zîrâ ma'sûkıında hezâr 'ayb u zarar olsa 'aşığa mağz-ı hüner görünür. Kıt'a:

'Acebâ kâküliñi çün kim itdi taħrîk
 Didüm âhuñ yine bādıdur o taħrike didi

Bir vefâñi göremem saña muhabbet ideli
 Didüm ol mâh u şeh *hubbuke ya'miyeke* didi

İmdi başır ü mubaşşar oldur ki dünyânuñ mâlını tâlân ve kemâlini noqşân bulup 'ömr-i 'azîzini 'ibâdet-i ma'bûda şarf eyleye zîrâ dünyânuñ şihhati bir ân ve 'işret-i azacıq zamândur. Nitekim mülk-i nazmuñ şâhı Emîr Şâhî dimiş. Beyt: [9b]

Hoşest in bâğ-ı rengin lik ne-tuvân dil der u besten
*Ki büy-ı âşinâ-yı nist der-nesrîn u şimşâdeş*⁹⁴

ve Hoca Hâfız dimiş. Beyt:

Neşâf u 'ayş-ı cevânî çu gul-i ganimet dān
*Ki Hâfızâ ne-būd ber-resūl gāyır-ı belāğ*⁹⁵

14. Tü ki mebde-i merca'at inest. Sen ki mebde'in ve merci'in budur. Ya'ni toprağdur ki evvel andan halk olup aña rücū' ideceğiz. Nitekim Qur'an-ı 'azimde gelmişdür *Minhā ḥalaqnākum ve fihā nu'īdukum ve minhā nuħricukum tāreten uħrā*⁹⁶.

Ne-sezâvâr-i kibr u i'câbî. Büyüklenmege ve 'ucb eylemege lâyıqlı degülsin ya'ni saña kibr ü 'ucb lâyıq degüldür. Beyt:

Meger ey ehl-i dünyâ bu gurūr u bu enâniyyet
 Size qalmış hemân Hâmân ile Qarûn'dan mirâş

Lafz-ı mebde-i mercâ' feth-i mîm ile burada ism-i mekândur ve muşannif inbeyt diyüp toprağa işâret eyledi ki qarîne ile ma'lûmdur. Sezâ lâyıq ve sezâvâr lâyıqlı ma'nâsınadır. İ'câb kesr-i hemze ile 'ucb itmege dirler. 'Ucub zamm-ı 'ayn ile kişi müsteħağ olduğu mertebeye kendü istihkâkına taşavvur eylemege dirler. Beyt:

'Acebâ eylemeseñ 'ucb 'acîb
 Ki ola mañşib-ı firdevs naşib

Lâ-cerem insânuñ ḥilkati türâbdan olup *yemîlu'l-cinsu ile'l-cins*⁹⁷ fehvâsınca girü aña rücū' itmesi muqarrerdür. İmdi toprağ gâyetden denî nesne olmağın andan maḥlûk olan daği denâ'eti fikr idüp

⁹³ Senin aşkın seni kör edecek.

⁹⁴ Bu rengarenk olan bağ ne güzeldir bu yüzden ona gönül kapısı kapatılamaz. Çünkü bu bağın nesrini ve şimşadında tanıdık bir koku yoktur.

⁹⁵ Gençlikte eğlence ve sohbeti gül gibi ganimet bil çünkü Hafız resulün görevi sadece bildirmektir.

⁹⁶ "(Ey insanlar!) Sizi topraktan yarattık, (ölümünüzle) sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız." Tâhâ Suresi 20/55.

⁹⁷ Cins, cinsine çeker.

ağvâ-yı şeyâtin ile gönline kibr ü ‘ucb getürmek gerekdür. *Bi’se meşva’l-mutekebbirîn*⁹⁸ ayetine mazhar düşmemek için kibr ü ‘ucbdan ictinâb eylemek gerekdür. Yahyâ Gülşen-i Envâr’da demiş. Beyt:

Halka ululanma ki olur ‘azâb
Taşa tutarlar uluyınca kilâb

Hemân Hudâ-yı bî-niyâzdan niyâzımız budur ki dem-i âhırde mezilimiz türâb oldıkda ‘aybımızı mestür ve zenbimizi mağfûrı eyleye. Gâzel:

Dem-i âhırde şanmañ menzilüm zîr-i türâb itdüm
Günâhum çoklığından yirlere girdüm hicâb itdüm

Dirîgâ kıymet-i ‘ömr-i ‘azîzi bilmedüm gitdüm
Ne kesb-i ma‘ rifet kıldum ne hayr u ne şevâb itdüm

İ‘râr-ı i‘tizârı yârî câ-yı ilticâya hîç
Çomadum ben cenâb-ı ehl-i hağdan ictinâb itdüm

Çoşuldum her lâ-yefhama nekbet gibi hayfâ
Murâdum menziline irmedüm çok ıztırâb itdüm

Ne dünyâdan murâd aldum ne oldum tâlib-i ‘uqbâ
Ziyâ’i gibi dünyâmı [vü ‘uqbâmı] harâb itdüm⁹⁹

15. Heşt bâlin-i gür yâd âver. Kabrûñ yaşduğı gezici yâda getür [10a] ya‘ni añ.

Tü ki der-câme-hâb-i sincâbî. Sen ki sincâba mensüb câme-hâbdasın. Lafz-ı heşt kesr-i hâ ile gezici ma‘nâsınadır ve lafz-ı gür kâf-ı ‘acem ile ‘işret ü neşâd ma‘nâsına gelür ve Behrâm nâm pehlevâna dirler ve çolan didükleri cânverdür ki yabân eşegi dağî dirler ve çabr ma‘nâsına gelür ki bundan evvel ma‘nâyadır. Bâkî demiş. Beyt:

Kemend-endâz-ı dehrûñ kimse bendinden halâş olmaz
Zamâna gösterür Behrâm olursañda saña gürî¹⁰⁰

fağîr didüm. Mağla‘ :

Niçe girdi destine cellâd-ı mevtüñ Sâm’ı gör
Dâmına düşdi ecel şayyâdınıñ Behrâm’ı gör

yâd dağî añmak ma‘nâsınadır. Beyt:

Derd-i çamda âşinâlar añmaz olmuş hâlümü
Hiç olur mı kim ide ben haste-i bigâne yâd

⁹⁸ “Onlara: İçinde ebedi kalacağınız cehennemden girin; *kibirlenenlerin yeri ne kötü!* denilir.” Zümer Suresi 39/72.

⁹⁹ *Ziyâ’i Dîvânî*’nda (Gürgendereli, s.461) 272. gazeldir.

¹⁰⁰ Beyit *Bâkî Dîvânî*’nda aşağıdaki şekildedir:

Kemend-endâz-ı dehrûñ kimse bendinden halâş olmaz
Zamâne gösterür Behrâm olursañ ‘âkıbet gûnı (Küçük, 287).

Lafz-ı âver feth-i vâv ile emrdür âverden lafzından câme-hâbe döşek ma' nâsinadur ki gicelerde döşeyüp yaturlar. Bâkî dimiş. Maṭla' :

Câme-hâb ol âfeti alduḡça tenhâ koynına
Sanuram ebrüñ girür mâh-ı şeb-ârâ koynına

Lafz-ı sincâb kesr-i sin ile bir cânverdür şıçân gibi ammâ kıyruḡı olmaz. Kürkine daḡı sincâb dirler ki zî-kıymet kürkdür. Hâşıl-ı kelâm dünyâ evi râhat ve huzûr yiri degüldür. Egerçi ki dünyâda daḡı 'ayş u 'işret ve zevk u şöhet vardır. Lâkin âhîri ecel oldıḡı ecilden menzil-i helâk ve câ-yı ḡatar-nâkdür. Necâtî dimiş. Maṭlâ' :

ḡaḡka budur ki şahn-ı cihân kim konaḡ degül
İllâ ki 'ömr kâfilesi oturaḡ degül

16. ḡoftenet zîr-i hâk ḡâhed bûd. Uyumaḡuñ topraḡ altında olsa gerekdür.

Ey ki ser ber-kenâr-i aḡbâbî. Ey şaḡş ki dostlar kucaḡı üzeredür. Ya' ni dostlar ile vuşlatda olup ḡocuşmaḡdasın. Lafz-ı ḡıftin zamm-ı ḡâ ile maşdardur uyumaḡ ma' nâsinadur lâkin bunda *En-nevmu aḡi'l-mevt*¹⁰¹ i' tibâriyle ölmekden kinâyedür. Zîrâ lafzı ḡarf-i mekândur 'Arabîde taḡt gibi eşḡa ma' nâsinadur ve ḡâhed bûd lafzınuñ luḡat ma' nâsı olmaḡ diler dimekdür olsa gerek diyicek yirde isti' mâl iderler. Lafz-ı ser daḡı feth-i sin ile baş ve evc ma' nâsinadur. Lafz-ı kenâr feth-i kâf-ı 'Arabî ile ḡaraf ma' nâsına gelür ve ḡâlet-i vuşlatdan ve ḡocmaḡdan daḡı kinâyeyet olur ki bu beytde murâd ol ḡâletdür. Aḡbâb daḡı feth-i hemze ile ḡabîb lafzınuñ cem' idür dost ma' nâsına. Aḡmedî dimiş. Beyt:

Bî-bekâdur bu menzil ey aḡbâb [10b]
*Fetteḡkullâhe yâ uli'l-elbâb*¹⁰²

Dirîḡâ ki dem-i ecel bîḡâne gibi yâdımıza gelmez ve nefis-i emmâre câm-ı memâtı 'aynına almaz meydân-ı 'araşâtı bir temâşâḡâh ve ḡufre-i laḡdî ḡüşe-i bezmgâh şanuruz. Beyt:

ḡoş temâşâḡâh idi maḡşer ḡabı olmasa
ḡüşe-i vaḡdet idi ḡabrüñ azâbı olmasa

Gelüñ inşâf-ı şâf idüp ecel-i 'âcili yâd idelüm ve ol zamân-ı bî-amânı fîkr idüp ḡarîḡ-i müstaḡîme gidelüm. Zîrâ ḡorḡaruz ki nâḡâh ecel-i müsta' cel câ-hâb-ı ḡâfletde bizi ḡâfil bulur. Nitekim Bâkî Efendi merḡûm Sulḡân Süleymân' uñ merşiyyesinde dimiş. Nazm:

An ol ḡüni ki âḡîr olur bu nev-bahâr-ı 'ömr
Berg-i ḡazâna dönse gerek rûy-ı lâle-reng

Âḡîr mekânüñ olsa gerek cür' a gibi ḡâk
Devrân elinden irse gerek câm-ı 'ayşa seng

Ol ḡâdir-i lâ-yenâm u lâ-yemût ḡazretünden ricâ iderüz ki 'ayn-ı 'aḡlımuzı nergis gibi küşâde ve nûr-ı dîde-i ḡalbimüzi ḡürşîd-i cihânâsâ ḡünden ḡüne ziyâde eyleye.

¹⁰¹ Uyku ölümün kardeşidir.

¹⁰² "Allah, ahirette onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. O hâlde, *ey iman etmiş olan akıl sahipleri, Allah'a karşı gelmekten sakının!* Allah, size bir zikir (Kur'an) indirdi." Talak Suresi 65/10.

17. Be-gerdîd u bes be-hând geşt. Çok döndü ve çok dönse gerektür.

Ber-ser-i mâ sipihr-i dülâbî. Bizüm başımız üzere dolâba mensûb felek. Lafz-ı bes feth-i bâ-i ‘Arabî ile ancak ma‘nâsınadır. Muşannif Gülistân’ında dimiş. Beyt:

*Cihân ey berâder ne-mâned be-kes
Dil ender cihân-âferîn bend u bes¹⁰³*

ve çok ma‘nâsına daği çok gelür. Merhûm-ı merkhûm dimiş. Beyt:

*Bes nâmver be-zîr-i zemîn defn kerdend
Kez hîneş be-rûy-ı zemîn ber-nişân ne-mând¹⁰⁴*

Be-gerdîd lafzı fi‘l-i mâzîdür gerdîden lafzından feth-i kâf-ı Fârisi ile dönmek ma‘nâsına ve hâhed geşt lafzınıñ luğat ma‘nâsı dönmek diler dimektür dönse gerek diyicek yirde isti‘mâl iderler. Lafz-ı sipihr kesr-i sin ve feth-i bâ ya kesr-i bâ ile felek ma‘nâsınadır ki tokuzdur zîrâ hûkemâ ‘arş ve kürsiye daği felek-i ıtlâk iderler. Âsmân ve semâ dimezler ki yedidür ‘umûm ve huşuş cihetünden fark vardır. Dülâb daği çerh-i ma‘rûfdur ki ta‘rîfe ihtiyacı yokdur. Hâşıl-ı kelâm felek-i bî-âram nice eyyâmdur ki devr-i dâ‘im ile döner. Fi‘l-meşel bir müsâfir-hânedür ki gelen gider konan göçer. Beyt:

*Ey kârbân-ı serâyına konup göçer kişi
Hiç fikr ider misin ‘acebâ hâl-i ‘âlemi*

Bizden evvel gelenlerün adı unıdıldı ve bu cihân-ı fânîye gelmemiş gibi oldu. Şanmañ ki biz daği bu fânî cihânda bâkî kaluruz. Belki hemân bu âsyâb-ı dehrde birkaç [11a] gün nevbetimüz gözedürüz. Nitekim deyyâr-ı nazmuñ serveri Surûrî Efendi dimiş. Beyt:

*Ben kendümi bilelden çok dâneler öğütüdi
Devr-i felek Sürûrî bir âsyâba beñzer*

Lâ-cerem ki bu ‘âlem pür-elem dârü‘l-bekâ ve bu miñnet-serây-ı cihân menzil-i zevk u şafâ degüldür. Hemân insânî görüp ‘ibret ve mürûr-ı ğayra bakup ğayret itmek gerektür. Nitekim Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm *Ed-dunyâ kañtaratun fâ‘buruhâ¹⁰⁵ ve lâ ta‘miruhâ¹⁰⁶* buyurmuşdur. Ne ‘âkil olan köprü üstinde mesken ve ne idrâk ehli hâmmâmda vañan tutar. Yahyâ Gülşen-i Envâr’da dimiş. Beyt:

*Beñzer o hâmmâma kabâb-ı semâ
Kimi girer kimi çıkar dâ‘imâ*

18. Bâñ-ı tablet ne-mi kuned bîdâr. Seni tabl-ı âvâzı uyanık eylemez ya‘ni uyandırılmaz.

Tû meger murde-i der-hâbî. Sen meger ölmüşsin uyhuda degülsin. Bang âvâz ma‘nâsınadır şavt gibi tabl bir meşhûr sâzuñ ismidür ki Fâriside dühül daği dirler. Bîdâr uyanmak ma‘nâsınadır. Lafz-ı meger harf-i istiñnâdur Türkî dilde daği müsta‘meldür. Mürde lafzınıñ âhirinde vâkî‘ olan hemze-i meskûn hitâb içündür. Muhaşşıl-ı kelâm muttasıl ğaflet uyhusında olup nâzenin-i ‘ömri mürde-i bî-fâ‘ide gibi ‘abeş yire telef itmemek gerektür. Peşimânlık soñra fâ‘ide virmez. Hemân vañtinde bîdâr olup tañşîl-i zâd-ı âhîret ve tekmîl-i ‘ilm ü ma‘rifet itmek gerektür. Nitekim muşannif Gülistân’ında dimiş. Beyt:

¹⁰³ Ey kardeşim bu dünya hiç kimseye kalmaz, yüreğini sadece Allah’a bağla.

¹⁰⁴ Birçok isim sahibini toprağın altına defn ettiler ki onun zamanında yer yüzünde gösterilecek kimse kalmadı.

¹⁰⁵ Metinde “fe‘airru” şeklinde yanlış yazılmıştır.

¹⁰⁶ Dünya bir köprüdür oradan geçiniz uzun süre kalmayınız.

*Hacil an kes ki reft u kâr nesâht
Kûs-ı riḥlet zedend [u] bâr nesâht¹⁰⁷*

Lâ-cerem ḥâb-ı ğafletde ḳalup kârvân revân oldıḳdan ōnra bîdâr olup tedârik itmenüñ aşlâ aşlı yoḳdur ve beyâbân-ı miḥnetde ōnra bî-kes-i tenhâ ḳalmanuñ nedâmeti çoḳdur. Nitekim Hâce Hâfız dimiş. Beyt:

*Kârvân reft u tû der-ḥâb u beyâbân der-pîşî
Key rûy-ı reh zi ki pursî çe kuni çun bâřî¹⁰⁸*

Dirîĝâ gözlerimiz ḥâb-ı ğafletde ve gönüllerimiz efkâr-ı fâside ile dürlü ḳabâḫatdedür. Ne efkâr-ı âḫiret ile ḫâtırımız efkâr ve ne âb-ı ḫavf u vaḫřıyyet ile gözlerimiz bîdâr olur. Beyt:

*Şubḫ-dem ḥâb-ı ğafletden aldı beni
Seḫer irdi sîhrden ayrıldum*

19. Bes ḫalâyıḳ ferîfte est in sîm. Çoḳ ḫalkı aldamişdur bu gümiş.

Ki tû lerzân be-rev çu sîmâbî. Ki sen ditreyicisin anuñ üzerine jîve gibi. Sîm ü sîmâb lafzlarında şan'at-ı iřtikâḳ vardur. Lafz-ı lerzân daḫi sîmâba [11b] zıkr olunmişdur. ḫalâyıḳ ḫalıḳanuñ cem'idür maşdardur ḫalk gibi maḫlûḳ ma'nâsınadır. Lafz-ı ferîfte ism-i mef'uldür ferîften lafzından. Luĝat-ı Fârisiyyede ism-i mef'ulüñ iřtikâḳı fi'1-i mâzînuñ âḫiren meftûḫ-ı ḳulûb bir hâ ziyâde eylemekdür güfte-kerde gibi ve bu beytde veznden ötüri est lafzınıñ hemzesi vaşl ḳılınup oḳınur bunuñ emşâli Fârisi eş'ârda çoḳdur. Nitekim Şeyḫ Sa'dî Gülistân dibâcesinde dimiş. Beyt:

*Kerem bîn u luşf-ı ḫudâvendkâr
Guneḫ bende kerde est u řermkâr¹⁰⁹*

ve bir nesnenüñ üzerine lerzân olmaḳ ol nesneye keşret-i ḫırřdan kinâyedür. Nitekim Bâḳî dimiş. Beyt:

*Var ise bûseñe řarḳar senüñ ol zer-i mengüş
Ruḫlâruñ üzre ṫurup ey gül-i ḫandân ditrer*

*Bâḳîyâ pîreḫenin şanma o mâḫuñ lerzân
Üstine pertev-i ḫurřîd-i dirâḫřân ditrer*

Berev lafzınıñ aşlı berâvdür zârûret-i veznden ötüri hemze ḫazf olunmişdur. Ve Fâriside lafz-ı çü vü çün ve hemçü vü hemçün teřbîḫ içündür gibi ma'nâsına 'Arabide kâf gibi. Ğâfil olma ki 'âlemde bu sîm nesîm gibi geçer ve üstâd-ı ecel varaḳ-ı 'ömrini zer gibi ezer. ḫâřıl-ı merâm âḫiretde sîm ü zer bî-fâ'ide bil ki dünyâda daḫi bu emvâl ü emlâk zâ'idedür. *Yevme lâ-yenfâ'u mâlu velâ benûn illâ men etallahi bi ḳalbin selim¹¹⁰* 'Aḳıl olan kimse mâldârân-ı güzeřtenüñ aḫvâlini fikr idüp mâl-ı fânîye meyl eylemez ve geçen vâlîlerüñ vilâyetleri ḫâlî görüp mâliçün mâl ya'ni sevilmmez. Beyt:

¹⁰⁷ O kişi utanmalı ki öldü gitti ama ahiretine birşey götürmedi, göç davulunu çaldılar ama o tedarikini yapmadı.

¹⁰⁸ Kervan yürüdü gitti sen uykudasın ve önünde çöl, yol ne taraftadır sen olup biteceğini kime soruyorsun.

¹⁰⁹ Allah'ın lutfunu ve keremini gör; günahı kulu yaptı, o utandı.

¹¹⁰ "O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka." Şuara Suresi 26/88-89.

*Perde-dārī mi kuned der-tākı Kısra' ankebūt
Būm nevbet mī-zened ber-kał'a-i Efrāsiyāb¹¹¹*

Mâliçün mâl çekmek olmaz ki herkese mâlı müyesser ve rızkıçün ğam yimek olmaz ki her âdeme rızkı muğadderdür. Nitekim Zāti dimiş. Kıt'a:

Maḫbah-ı dehr içinde aç olsañ
Kimsenüñ ni'etine çekme ḫased

Rızkıçün fi'l-ḫāķīka ğam yime kim
Zamanallāhu rızka kulli eḫad¹¹²

ve Rızā'ı Efendi daḫi nāzīre-i bī-nazīrinde dimişdür. Kıt'a:

Olsañ aḫrānıña dilā pā-māl
Kimsenüñ pāyesine itme ḫased

Cāhile baş egme cāhile kim
Kaderallahu ḫadre kulli eḫad¹¹³

'ale'l-huṣūṣ 'ayn-ı tama'ile ğayrınıñ loḫmasına nazār iden fi'l-ḫāķīka seğdür ve yaramaz ad ile dirilmekden ise eyü ad ile ölmek yegdür. Beyt:

Rızkıçün her zamān ğuşsa yimek olmaz
Mâliçün elemine kimseye dimek olmaz

Nitekim faḫrū'l-müderrişin Kāsım Çelebi dimiş. Kıt'a: [12a]

İzā isteş'abe'l-emri lā taṣtarib
Feḫad ḫale men lā-yeḫūlu'l-keziḫ

Ve men yetteḫillahe yec'al lehu
Ve yerzuḫuhu min ḫayṣu lā-yeḫtesib¹¹⁴

20. Tū mumeyyiz-i be-'aḫl u idrākī. Sen 'aḫlile ve idrākile temeyyüz olunmuşsın.

Tū mükerrerrem-i be-cāḫ u ensābī. Ya'ni *ve leḫad kerremnā ādem¹¹⁵* ḫasebine saña 'izzet ve ḫürmet. Lafz-ı mūmeyyiz mef'ül şīğası üzeredür temeyyüz bir nesne[y]i ayırıp bellü itmek dirler ve 'aḫl beden-i insānda bir cevherdür ki ḫāḫāyık-ı eşyā' anuñ ile idrāk olunur. Yaḫyā Gülşen-i Envār'da dimiş. Beyt:

Cevher-i 'aḫl olmasa baḫşāyış
Yir ü gögi bilmez idi bir kişi

İdrāk daḫi bir nesne[y]i kemāli ile añlamak dirler. Lafz-ı mükerrerrem mef'ül şīğası üzeredür olunmuş ma'nāsına cāḫ daḫi cim-i 'Arabī ile lafz-ı 'Arabīdür ḫadr ü ḫürmet ma'nāsına. Ensāb fetḫ-i hemze ile cem'-i nesebdür aṣl ma'nāsınadır. Fi'l-ḫāķīka ḫüdvāvend-i pāk insāna 'aḫl u idrāk virüp

¹¹¹ Örmek Kısra'nın sarayına perdedarlık ediyor, Efrasiyab'ın kalesinde baykuş nöbet tutuyor.

¹¹² Allah herkesin rızkını korur.

¹¹³ Allah herkesin kaderini/derecesini bulundurur.

¹¹⁴ İş zora girdiği zaman ıstırap çekme, yalan söylemeyen biri şöyle dedi: Her kim Allah'tan sakınırsa Allah ona hesap etmediği yerden rızık verir.

¹¹⁵ "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." İsrā Suresi 17/70.

keremünden mükerrerem ve *faḍḍalnâhum* 'alâ keşîrin mimmen ḥalaḳnâ¹¹⁶ fehvâsınca mufaşşal ve mu'azzam eyledi ve sâ'ir maḥlûk ne nisbet-i neseb ü câhda bî-bedel ve *leḳad ḥalaḳnâ'l-insâne fi aḥseni taḳvîm*¹¹⁷ ḥasebince ḥasb ü nesebde eḳḍal ü ekmel eyledi. Nitekim Yaḥyâ Gülşen-i Envâr'da dimiş. Beyt:

Ṭalib-i insânı idüp terbiyyet
Eyledi derbend reh-i ma'rifet

'İlmîni insâne ki iḥsân ider itdügi 'aḫâyâ ve in te'uddu ni'metallâhi lâ tuḫşühâ¹¹⁸ muḳtezâsınca nâ-mâ' dūd ve idrâkinde 'uḳûl-ı 'uḳalâ 'aciz cihetden ğayr-ı maḥdūd. Nitekim mü'ellif-i ḳaşıde Sa'dî Gülistân'ı dîbâcesinde dimiş. Ḳıṭ' a:

Bende hemân beh ki zi taḳşîr-i ḫîş
'Ozr be-dergâh-ı Ḥudâ-i âverd

Ver ne-sezâvâr-i Ḥudâvendiyiş
Kes ne-tuvâned ki be-cây-i âverd¹¹⁹

21. Tü be-dîn ercumend ü nîkû-nâm. Sen bunuñ ile ya'ni 'aḫâyâ-yı mezkûre sebebi ile 'azîz ü eyü adlusın.

Ne be-dunyâ vu mulk ü esbâbî. Dünyâ ve mülk ve esbâbı ile degül. Lafz-ı be-dîn fetḫ-i bâ ve kesr-i dâl ile bunuñ ile dimekdür bâ in gibi bâniñ cem' ma'naları isti'mâl olunur be-dân gibi. Lafz-ı ercumend daḫi 'azîz ve miḳdârlu ma'nâsınadır. Zîrâ lafz-ı erc fetḫ-i hemze ile ḳadr ü ḳıymet ve devlet ü 'izzet ma'nâsınadır ve lafz-ı mend edât-ı nisbetdür der[d]mend ve ârzümend gibi. Muşannif Gülistân'ında dimiş. Beyt:

Uftâdest der-cihân[12b]bisyâr
Bî-temeyyuz ercumend u 'âḳıl-ḫâr¹²⁰

Lafz-ı nîkû daḫi eyü ma'nâsınadır¹²¹ nîk lafzınıñ murâdifidür nâm-ı âdem ma'nâsına ism gibi niġû-nâm didügi ve şıfatı gibidür eyü adlu ma'nâsına ve ḳa'ide-i meşhûredür ki terâkib-i Fârisiyede âḫir-i elif maḳşûd olan lafz-ı 'Arabî vâḳi' olsa dünyâ vü 'uḳbâ gibi 'Acemler elifi yâ şûretünde yazup mâ-ḳablini meksûr oḳurlar meşelâ dünyâ¹²² ve 'uḳbâ dirler. Bundan ğayrı ḫurûf-ı hecâda daḫi bu ḳâ'ide[y]i icrâ iderler meşelâ تا ثا didikleri yirde ئي يي dirler. Nitekim muşannif Gülistân'ında dimiş. Beyt:

Eger ḫod heft seb'a ez-ber ne-ḫânî
Çu âşuftî الف بي تي ne-dânî¹²³

¹¹⁶ "Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık." İsrâ Suresi 17/70.

¹¹⁷ "Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde yarattık." Tîn Suresi 95/4.

¹¹⁸ "Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhametlidir." Nahl Suresi 16/18.

¹¹⁹ İyi olan kul odur ki kendi suçuyla Allah'ın dergahında özrünü diler; bu özrü dileyemeyen kimse de Rabbine kulluğa yakışmaz.

¹²⁰ Dünyada birçok kimse düşkündür, ercumend ve akıldan yoksun olanlar temeyyüz edemez.

¹²¹ Sayfa kenarında şu not vardır: "Ba'zıları nîk eyü niġû gökçek ma'nâsına dirler."

¹²² Metinde "denî" şeklinde geçmektedir.

¹²³ Eğer sen seb'ayı yedi olarak ezberden bilmezsen, cahiller gibi elif be te'yi de bilmezsin.

Lafz-ı mülk zamm-ı mim ile zevî'l-ı uķūlde ve ğayrında isti' māl olunur lafz-ı esbāb olunur dağı fetĥ-i hemze ile cem'-i sebebdür. Ğālibā metā'-ı esbāb didikleri esbāb ma'īšet murād olunur ki taĥfifden ötüri muzāfun ileyh ĥazf olunmuşdur. Vāķi'-i hāl dünyādaki māl ü menāl sebep-i zillet ü melāl ve 'ilm ü kemāl mücib-i 'izz ü celāldür. Nitekim muşannif Ğülistān'ında demiş. Beyt:

*Temeyyuz bāyed u tedbīr u 'aķl u ān ki mulk
Ki mulk-i devlet nādān silāĥ-i ceng ĥodest¹²⁴*

Huşūşā ki bu serāy-ı cihān ehl-i imāna zindān ve zehre-i küffāra cinān olduğı ol güzīde-i aşĥāb-ı peyember a'ni ibn-i 'Ömer ĥazretleri rivāyet ider ki ol seydidü'l-beşer *Ed-dunyā sicnu'l-mu'min ve cennetu'l-kāfir*¹²⁵ buyurmuşdur. Meşnevī:

Yoğ imiş mihr ü vefā vü zevķ u şafā
İşbu dünyā-yı denīde aşlā

Anadan toğan ola ger şebbāz
Rūmī şahin gibi eyler pervāz

Virilür ādeme bir 'ömr-i fenā
Maĥv olur ol nitekim berf-i şitā

22. Eblehī şad 'unnābī ĥārā. Bir eyle ki yüz 'unnābī ĥārā.

Ger be-püşed ĥarist 'unnābī. Eger giyse bir 'unnābī eşekdür. Mışrā'-ı evvel mışrā'-ı şāniye merhūndur. Biv şūd lafzınuñ fā'ili eblehī lafzı ve mef'ülü ve şad 'unnābī ĥārā lafzıdır ve lafz ile ism-i tafđıldür aĥmak gibi ve şad lafzı a'dāddandır yüz ma'nāsına bu beytde 'aded-i mu'ayyen murād degüldür. Belki keşretten kināyedür. Lafz-ı 'unnāb 'ayn-ı mühmelenūñ zammı ile ma'rūf mīvenūñ ismidür. Aña nisbet idüp 'unnābī diyü ma'rūf renge dirler ki şarıya ĥarīb renkdür ergüvāna nisbet idüp levn-i ma'rūfa ergüvānī didikleri gibi 'unnāb [13a] aşlında nunuñ teşdidi iledür. Mışrā'-ı evvelde nunuñ taĥfifi ile olduğı zārüret-i vezn içündür. Lafz-ı 'unnābī ĥārā elfazına muzāfdur. Ĥārā luğatde ĥatı taş ma'nāsınadır ve ĥarīr cinsinden bir nev' ĥumāşa dirler. Bu beytde ma'nā-yı şānī murāddur. Beyt:

Ruĥuñ lāle dişūñ lü'lü-yı lālā
Dilūñ seng vü libāsuñ dađı ĥārā

Bir cāhil ki bir cāhile faĥr idüp ser-ā-ser atlās u ĥārā geysen ĥardur ve ma'rifet ü kemāli olmayıcaķ ne ĥadar ĥadr mertebesi ve mālī olsa aĥmak ve ebter belki beterdür. Meşnevī:

Bāđ-ı 'ālemde ol niteki enār
Ķıl derūnuñ hemişe gevher-dār

Olma ammā şaķın turuncāsā
Ki bīrūn ü derūn muĥāyir ola

Hemān 'āķil iseñ leyl ü nehār baĥr-i kemāle talup tālib-i gevher-i 'irfān ol ve libās-ı nāmus u 'ardan 'āri olup fāĥir-i libās giymeden girizān ol. Necātī demiş. Beyt:

¹²⁴ O mülke temeyyüz, tedbir ve akıl gereklidir çünkü cahil kimselerin devlet mülkünde savaş silahları kendileridir.

¹²⁵“Dünya mü'minin zindanı, kafirin cennetidir.” Hadis-i şerif.

Ma' rifet virmez Necâti câhile fâhîr-i libâs
Kimse bakup rengine dimez za' ferân şatludur

23. Nakş-ı dîvâr-ı hâne tû[i] henüz. Ev dîvârınıñ nakşî sensün henüz.

Ki hemîn şüreti elķābî. Eger buncılayım şüret isen ve elķāb iseñ. Ya'ni görindigin gibi bir kün şüret ad alup libās-ı ma' rifetden 'üryān iseñ hemān fā'idesizlikde ev dîvârınıñ nakşısun. Elķāb fetḥ-i hemze ile laķabuñ cem' idür. Laķab şol ada dirler medḥi ya zemmi şî' r olup münāsebet ile şoñra qonılmış ola. Hikāyet iderler ki vezr-i vezāretde bî-nāzîr bir mütekkebbîr ü zālîm vezîr ser-ā-ser zî-ķıymet libāslar giyüp tevābi' ile seyre çıkar ve öñince kulları ve çāvuşları niçe mazlūmuñ hāne-i 'ırzını yıkar. Meger ol zamān bir kişi yolında tırup ecel gibi öñinden şavulmaz ve ol mütekkebbîrün şevket ü dārātına zerre deñlü mültefit olmaz. Nitekim Celāleddîn Rūmî dimiş. Beyt:

*İn hemî tımṭurāk kun fe yekun
Şemme-i nîst piş-i ehl-i cunūn¹²⁶*

ittifāken bir cevān gelüp ol kişiyē 'itāb ile ḥiṭāb idüp didi ki ey sefih idrākūñ yok mıdır ve bu gelen devletluden ḥaberūñ ve ḥaşmetünden bākūñ yok mıdır. Yürî karşıısına varup iķbālî gibi istikbāl eyle ve sāye-mişāl yanına düşüp murāduñ ne ise 'arz-ı ḥāl eyle. Hemān ol ferzāne-i cihān cevāna cevāp virüp didi ki ey sefih-i bî-uşul-i uşlūb eyle [13b] bildigüm ādem evveli bir kaṭre-i murdār şu ve āḥîrî pāre-i ḥāk olacaķ ile 'ālem degül midür. Kıṭ'a:

*Kaṭre-i āb kuned yek dūse rūz
Der-i kos-i gunde rā maķām kuned*

*Vān gehi ser berūn kuned z'ancā
Melik u mîr u ḥāce-nām kuned*

*Seg ber-ān ḳaltabān şeref-dāred
Ki ber-în her zamān selām kuned¹²⁷*

Muttaşıl dîvāne gibi ḥalk-ı cihān başına üşire ve kendü kıyun? cihān ile muķayyed olup cāh-ı izṭrāba düşire. Zāḥîrî cürm ü vebāl ve bātını mezbele-i baġî vü dālāletdür. Āḥîrine gitmelü oldıķda ol ḥadem ü ḥaşem ve ol libās-ı fāḥr u mükerrrem bi'l-küllîyye vereşeye kılup kendü tenhā ḳabrîne gider ve bir kefen giyüp cemî' māmelekini terk ider. Nitekim Yaḥyā Gülşen-i Envār'ında dimiş. Meşnevî:

*Cāme-i zerrîn ile ol pend
Neng gibi derā-yı derdmend*

*Şan ki bir alçaķ yazıdır ḳālebi
Altun ile yazmış anuñ şaḥîbi*

¹²⁶ Bu deliler âleminde bu "kun fe yekun"un azameti birşey deġildir.

¹²⁷ Bir iki damla bir rahme düşüyor sonra ordan kendini çıkarır ona melik, emir ve hoca isimleri verilir. Köpeġin deyyusa şerefi var ki böyle bir adama selam verir.

Eyleme altunlu libası kabûl
Ma' nide ' üryan ider insânı ol

Lâ-cerem ki tekebbür ve ' ucb ve gurûr ehl-i idrâk olan insânun türâb-ı kalîlü'l-mikdâr-mişâl gönli alçağ olup ' aşk ile pây-mâl olmak gerekdür. Nitekim Âşâfî demiş. Ma' tla' :

*Ustuhân-ı ser ki ber-dendân be-gûristân derest
Hânde-dâr u bâ-kesî kûrâ gurûrî der-serest*¹²⁸

24. Ey murîd-i hevâ-yı nefis-i harîş. Ey nefis-i harîş hevâsinun mürîdi. Ya' ni tamâ' dâr nefsinun hevâsın dileyici.

Teşne-i zehr hem çu cullâbî. Zehrün şusuzısın cüllâb gibi. Ya' ni nefsun hevâsı seni şöyle gâfil ü lâ-ya' kıl eylemişdür ki dil-i teşne olup zehr cüllâbı şunarsın. Ya' ni tã' at ü ' ibâdeti terk idüp tarîk-i menâhi vü ma' âşîye gidersin ki zehr-i katl gibi mühellikdür ve nefis ü hevâya tâbi' olup *kese-râbin bi-kî' atın yahsebuhu' z-zamânu ma' en hatta izâ câ'ehu lem yecidhu şey' en*¹²⁹ şânında oğınmağa lâyığ olmışdur.¹³⁰ Mürîd lafzı ism-i fâ' ildür irâd-ı berîden dileyici m' ânâsına lafz-ı hevâ daği bunda meyl ü muhâbbet ma' nâsınadır. Nefs daği bir cevher-i la'îf buhârıdır ki kuvvet-i hayât ü his ü hareket-i irâdiyye ânuñla kâ' imdür ki hükemâ aña rûh-ı hevânîyye dirler. Tafşîli mufaşşal kitâblarda beyân olunmuşdur. Lafz-ı harîş daği nefsun şîfatıdır tãma' ve cãyi' ma' nâsına. Lafz-ı teşne şusuz ma' nâsınadır ' aţşân gibi. Zehr daği fetğ-i zâ ile lafz-ı Fârisidür [14a] ağu ma' nâsına semm gibi ' Arabîdür isti' mâl çiçek ma' nâsınadır. Hemçü lafzı teşbih içündür. Cüllâb zamm-ı cim ile ma' rûf şerbetdür. Sincâbî demiş. Ma' tla' :

Diler ağıyâr zevk-ı vuşlatı ' uşşâk hicrânı
Mekes cüllâb arar pervâne ister nâr-ı süzânı

Bezm-i ' âlemde müdâm ney gibi hevâya uyup nekbete düşmek olmaz. Zîrâ ki nefis ü hevâya uyanlar iki cihânda eylük bulmaz. Hevâya heves idenler nekbeti rûzgâr ve her nefes nefesine uyanlar âhîrî'l-emr şermsâr olur. Zîrâ ki nefis-i dün mu' tādını terk itmez ve râh-ı dâlâleti koyup tarîk-ı müstakîme gitmez. Nitekim Kaşîde-i Bürde'de meşûrdur. Nazm:

*Ve'n-nefsu ke't-ıflı in tuhmilhu şebbe ' alâ
Hubbî'r-rızâ ve in tuftimhu yenfatimu*

*Fâşrif hevâhâ ve hâzer en tevelliye hu
İnne'l-hevâ ma tebella yesummu ev yusammu*¹³¹

Terceme: *Nefs çun tıflest eger şîreş dehi dâ'im hored ve'z şîreş bâz gîri ü ne-hâhed hiç dem. Bâz gîreş ez hevâ ber-hod hevâ hâkîm me gîr çun hevâ hâkîm şevad dînet be-şud yâ geşt kem.*¹³² Fi'l-

¹²⁸ Dışleriyle beraber kafatasının mezara yolu vardır. Kör olan bir kimsenin ona gülene karşı bir gururu vardır.

¹²⁹ "İnkâr edenlere gelince; onların amelleri ıssız bir çöldeki *serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde hiçbir şey bulamaz.* (Tıpkı bunun gibi kâfir de hesap günü amellerinden bir şey bulamaz). Ancak Allah' ı yanında bulur da Allah onun hesabını tastamam görür. Allah, hesabı çabuk görendir." Nûr Suresi 24/39.

¹³⁰ Sayfa kenarında şu not vardır. "Kıt' a:

Âşiyem işyândur işüm her zamân
Bilmezem neye getirür beni bu devr-i zamân"

¹³¹ Nefis çocuk gibidir eğer onu kendi haline bırakırsın süt içmek ister. Eğer onu süttten kesersen kesilir. Onun hevasından geç ve sırtını dönüp gitmesine karşı uyanık ol. Heva heves dönüp gitmez ya sağır olur ya sağır eder.

¹³² Bk.Bir önceki dipnot.

meşel vücūd-ı insân cevâhir-i bî-kıyâs ile tolu bir gencîne-i İlähî ve fi'ḥaḳıḳa ol gencüñ pâsbânı ejderhâ-yı nefsi-pür-menâhîdür. Ḥayâlî dimiş. Beyt:

Genc-i zâta nefsi ejderhâsın itdi paşbân
Çün tılısm-ı âdemi üstâd-ı ḥikmet bağladı

Bezm-i cihânda şarâb-ı ğurûrdan pür-hîz ve kibr ü mestânelikden mehmâ emken girîz eylemek gerekdür. Yaḫyâ dimiş. Beyt:

Ah kim ğaflet şarâbı ḥalkı mağrûr eyledi
Kendüyi a' lâ şanur her kişi bî-miḳdâr iken

vâḳı'a keyfiyyet-i şarâb al al idüp her mest-i denî kendüyi 'âlâ ḫayâl ider. Hemân 'âḳil oldur ki nefsi-ḫarişine tâbi' olmaya ve ol tabi' iyyet sebep ile a' mâl-i şâliḫası zâyî' olmaya ki *el-baḫîlu mezmûm ve'l-ḫarişu maḫrûm*¹³³ muḳtezâsınca ḫırş u ḫama'dan münḳaḫı' ve târik-i şehevât-ı nefsâniyye olup a' mâl-i şâliḫadan muntefi' ola. Ve'l-ḫaşıl er oldur ki zen-i nefse mürdâtını virmeyüp murâd atına kendü süvâr ola. Meşnevî:

Nefsüne virme nefâ'isden iken
Mihr-i nefsi ögrenür ol ḫâle beden

Nitekim ögrene nefsün zîrâ
Müşkil olur anı kesmek ḫaḫ'â

25. Kıymet-i ḫîş-i ḫabîs mi kun. Kendü kıymetiñi alçaḫ eyleme.

Ki tû der-aşl gevher-nâbî. Ki sen aşlında şâf gevhersin. Lafz-ı ḫîş vav-ı resmîyye [ile] kendü ma' nâsınadır. Lafz-ı ḫabîs daḫi ḫâ-i mu' ceme ile alçaḫ ve behâsı az ma' nâsınadır. Lafz-ı mi kün nehy-i ḫâzırdur kerden lafzundan. [14b] Gevher daḫi şol nesneye dirler ki zâtı ile ḫâ'im ola ğayrı emele ḫâ'im olan 'arz didikleri gibi ta'rib idüp cevher dirler ve lafz-ı nâb ḫâliş u şâf ma' nâsınadır. Ve'l-ḫaşıl kendü kıymetüni alçaḫ eyleme kim metâ'-ı 'ömre kıymet olmaz. Ol metâ'ı yok yire telef iden girü âsânlığıle bulmaz. Gevher-i 'ömrini 'abeş yirlere şarf itme ve yollarında emin olmadığı sefere ol gevher ile gitme ki zâyî' oldıḫdan şoñra girü ele girmez ve kimse anı yabanda bulup girü saña virmez. Câmî dimiş. Maḫla':

*Mî-reved 'omr-i girânmaye*¹³⁴ *vu mâ-ġâfil ezû*
*Veh ki coz miḫnet u endûḫ ne-şud ḫâşıl ezû*¹³⁵

Gevher-i 'ömrini menâsıb-ı dünyâya şarf eylemek münâsib olmaz zîrâ ki bu dârü'l-fenâda mañsıbında beḫâ-yı câvidâni bulmaz. Cihânuñ âḫiri bir an ve ḫandenüñ şoñında girye vü fiġân vardır. Yaḫyâ dimiş. Beyt:

Sevinme mañsıb 'âlemine zîrâ başdıġun yirler
Türâb-ı ḫaşr-ı ḫaşirdür ḫarâb-dâr-ı Dârâ'dur

Gülşen-i 'âlemüñ zînetine mağrûr ve bir iki ğünlük zevḫ u şafâsına mesrûr olma ki verdüñ devri seri' ü'l-fenâ ve maḫbûbân-ı zamânuñ ḫüsn ü cemâli bî-bekâdur. Bir ğün şoḫbet-i gülşen eyler iken

¹³³ Cimri ayıplanır, hırslı mahrum kalır.

¹³⁴ Metinde yanlış olarak "kirâġâbe" şeklindedir

¹³⁵ Kıymetli ömrümüz geçiyor fakat biz ondan gafiliz. Ne yazık ki gamdan başka elde birşey kalmadı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

güliñ zamānı kendi ve maḥbūblar ile gülmede ve oynamada iken vay bunuñ şaḫalı bitdi dirler.
Nazm:

Devr-i gül dā'im ü cānāna mülāyim ammā
İdemez zāl-i zamān ile medār-ı Dārā

Tā'at-ı Hāḫḫ'ı koyup mā'il-i ḥübān oldım
Kimsede var mı ola bunca ḥaṭāyā āyā

26. Dest u pāyet be-zen be-çāre vu cehd. Eliñ ve ayağın ur çāre ile ve devr-i şemiñ ile

Ki 'aceb der-miyān ğarḫābī. Ki ortada 'aceb ğarḫābsın. Ya'ni baḫr-i ma'āşīye ğarḫ olursın
cehd eyle ki boğılmadın ḫurtulup çıkasın. Dest ü pāy el ve ayaḫ ma'nāsınadır. Be-zen lafzı emrdür
zeded lafzından urmaḫ ma'nāsına. Çāre meded ma'nāsınadır. Cehd fetḫ-i cim ile dürişmek
ma'nāsınadır. Lafz-ı miyān nunuñ sükūnı iledür bunda orta ma'nāsınadır ki ortalıḫ daḫi dirler.
Beyt:

Miyāncı olmayınca belini ḫoçdurmaz ol āfet
Cihān 'aksine döndi şimdi ortalıḫ temāşālıḫ

Lafz-ı ğerḫab vaşf terkībidür şuya boğılmış ma'nāsına. Ḥayfā ki deryā-yı ma'şīyyet başımız aşdı
ve luṭf-ı Laṭīf irişmezse helāk olmamız yaḫlaşdı. Bir girdāba düşmişüz ki necāta mecālümüz ve bu
tedārik ile yaḫın zamānda ḫalāş olacaḫ ḫalimüz yoḫdur. Beyt:

Bād-ı ḫahrile felek girdāba şalmışdur [15a] bizi
Baḫr-i firḫatde henüz fülk-i felāket beklerüz

Gerçi ğarīḫ-i baḫr ü bāl ve müstaḫraḫ-ı emvāc-ı ḫalāl olduḫ ammā recāmuz vardur ki luṭf-ı Ḥudā-yı
müte'āl dest-res olup bizi āsūde-ḫāl ide. Beyt:

Baḫr-i fenāya şaldı Ziyā'i'yi rüzgār
Tābūtı zevraḫ u kefini oldı bādbān

27. 'Ahdhā-yı şikeste yād āver. Şınmış ahdleri yāda getür ya'ni añ.

Çāre hem tevbe est u şu'ābī. Çāre hem tevbedür ve şımcılıḫdur ya'ni marz-ı ma'şīyyetüñ
çāresi tevbe itmek ve meksūru'l-ḫalb olup peşimān olmaḫdur ki *Et-tāb 'ibu mine 'z-zenbi ke men lā
zenbeleh*³⁶ ḫadīşī buña şāhiddür. Şikeste vü şu'āb lafzlarında san'at vardur. Ahdlerinden murād
'ahde-i mü'minde olan ferā'izi vacibātdur yāḫūd rüz-ı ezelde *elestu bi rabbikum ḫiṭābına bel*³⁷
diyü sem'ān ve tā'aten cevāb olunan ahdlerdür ki ol ahdī ferāmüş idüp irtikāb-ı ma'āşī iderler.
Lafz-ı şikeste ism-i mef'uldür şikesten lafzından şımaḫ ve şınmaḫ ma'nāsına lāzım-ı müte'addi
isti'māl olunur. Tevbe günāhdan peşimān olmaḫa dirler. Lafz-ı şu'āb mübālaḫa-i fā'ildür bunda
şancı ma'nāsınadır. Dirīgā ki ḫiçbir günāḫ için bir gün āḫ itmedüñ ve derbend-i ma'şīyyetden
geçüp şehr-i nedāmete gitmedüñ. Gerçi günāḫımuza ḫadd ü ḫāyet ve 'işyānımuza 'add ü nihāyet

¹³⁶ “Hemen o anda günahından tevbe eden, hiç günah işlememiş gibidir.” Hadis-i şerif.

¹³⁷ “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” demişti. Onlar da, “Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsin)” demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, “Biz bundan habersizdik” dememeniz içindir.” A'râf Suresi 7/172.

yoğdur. Ammâ hazret-i Ğaffâr'dan ümîd vardur ki günâhımızı 'afv ve itdigimiz cürm ü 'işyânı kendü rahmeti ile ma'v eyleye. Bâkî demiş. Beyt:

Bakma ey zâhid günâhum çokluğun şol 'âlemi
Mağfîret deryâsına gark eyleyen Ğaffâr'ı gör¹³⁸

ve Behiştî eskenehullâhu fi'l-cinân demiş. Beyt:

Yazdılsa cürm-i bisyârum Kirâmen Kâtibîn
Ğam degül âh-ı nedâmet daği ol defterdedür¹³⁹

Egerçi günâhımız bisyâr ü bî-şümârdur ammâ Hazret-i Raĥmân'ın rahmetinden recâmuz vardur ki biz bendelerini lâyıq-ı bâğ-ı na'im ü muĥîm-i maĥâm-ı kerîm eyleye. *İnnallâhe yağfiru'z-zunûbe cemi'an innehu huve'l-ğâfiru'r-raĥîm*¹⁴⁰ ve Gülşâh u Varĥa nâm kitâbımızdandır. Meşnevî:

Olmışam 'aşq-ı yârile şeydâ
Rabbenâ iğfirlenâ ĥaĥâyânâ

Günehüm çok defâtir-i a'mâl
Hep ĥaĥâ ĥaĥtı ile mâl-â-mâl

28. Be-der bî-niyâz-ı nâtuvân ref. Hudâ-yı bî-niyâzuñ ĥapusına gitmege tãĥat yoğdur.

Coz be-mustağfiri vu tevvâbî. Müstağfırlıĥdan ve tevvâblıĥdan ĥayrı. Nesne ile taĥdîr-i mîsrâ' be-çîzî [15b] coz müstağfir ü tevvâbîdür. Bunda der ĥapu ma'nâsınadır bâb gibi. Bî-niyâz ĥâcetsiz ma'nâsınadır ki Hudâ-yı te'âlânın kimseye ĥâceti yoğdur cemi' ehl-i ĥâcetuñ melce-i anuñ dergâh-ı rahmetidür. Lafz-ı tüvân zamm-ı tâ ile ĥudret ü tãĥat ma'nâsınadır. Bu beytde nun-ı nâfiyeden sonra tâ sâkinedür zarûret-i veznden otiri ve ref lafzı bunda reften ma'nâsınadır. Lafz-ı coz daği zamm-ı cim ile ĥayr ma'nâsınadır. Müstağfir lafzı ism-i fâ'ıldür istiğfardan tãleb-i mağfîret ma'nâsına. Evvâb daği feth-i hemze ile teşdîd-i vav ile rücû' idici ma'nâsınadır. Gelüñ inşâf idelüm ki cürm ü 'işyânımız ĥâyetde çokdur ve a'mâl-i şâlihâdan aslâ eyü 'amelimiz yoğdur. Hemân Hudâ-yı bî-niyâz hazretine 'arz-ı niyâz idelüm ve yüzümüz ĥarasın 'arz idüp hezâr girye ile dergâhuna gidelüm ki keremünden ol Hudâ-yı ma'in *innallâhe yuĥibbu't-tevvâbîn*¹⁴¹ buyurmuşdur ve Hazret-i risâlet-penâh-ı nihâyet 'işmet ü kemâlde ve ĥâyet 'izzet ü celâlde iken *Tübü ilallâhu fe inni etübu ilallâhi fi'l-yevmu mi'ete merretin*¹⁴² buyurmuşdur. Bizüm cür[m ü] işyânımıza ĥadd ü pâyân ve sehv vü nisyânımız baĥrine kenâr u kerân yoğdur. Beyt:

Ziyâ'î ĥorĥaram bir gün Kirâmen Kâtibîn
Yazmada izĥâr-ı 'ac eyler günâhdan ĥaçar

¹³⁸ Beyit *Bâkî Dîvânı*'nda şu şekildedir:

Görme ey zâhid günâhum çokluğın şol 'âlemi
Mağfîret deryâsına gark eyleyen Ğaffâr'ı gör (Küçük, 105)

¹³⁹ Beyit *Behiştî Dîvânı*'nda şu şekildedir:

Yazdılsa cürm-i bisyârum Kirâmen Kâtibîn
Ğam degül âh-ı nedâmet ol daği defterdedür (Aydemir, 268)

¹⁴⁰ De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. *Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*" Zümer Suresi 39/53.

¹⁴¹ "Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever." Bakara Suresi 2/222.

¹⁴² "Allah'a tevbe edin ben Allah'a günde yüz defa tevbe ederim." Hadis-i şerif.

İmdi keşret-i zünūbuñ dermānı münācāt ve Kađiye'l-hacāt hazretine 'arz-ı hacāt idüp günāhdan tevbe ve rücu' itmekdür ve rāh-ı haşadan dönüp şarık-ı řavāba gitmekdür. Ebü 'Alı bin Sınā dimiş. ři'r:

İ'tiřāmu'l-verā bimağfiretik
'Aczu'l-vāřifün 'an şıfatik

Tub 'aleynā fe innenā beşerun
*Mā 'arefnāke hařķa ma'rifetik*¹⁴³

29. Tū der-i halkı mī-zeni heme vaķt. Sen halkıñ řapusın urarsın her vaķtde.

Lā-cerem bī-naşıb ez-ın bābī. Lā-cerem bu bābdan bī-naşıbsın. Bāb lafzında ihām vardur ve halk feth-i hā-i mu'ceme ile ve sükün-ı lām ile maħlūk ma'nāsnadur ve heme lafzı kamu ma'nāsnadur. Lā-cerem şüphesiz dimekdür. Dergāh-ı Hařret-i Raħım ve āsitān-ı Hūdā-yı Kerım var iken her haşıs ü le'imün şapusına varmaķ ve her deniye 'arz-ı ihtiyāc idüp yalvarmaķ lāyık degildür. Kış'a:

Lāleāsā rızķıñı şaşda çıkar
Seng üzre kılmasun dāđ-ı belā

Hānına ihvānuñ olmasa kāse-līs
*Leyse li'l-insāni illā mā sa'a*¹⁴⁴

ve muşannif Gülistān'ında dimişdür. **[16a]** Beyt:

Be dest-i āhek tefte-kerden hamır
*Beh ez-dest ber-sīne-i piş-i emır*¹⁴⁵

Bu maķāma münāсіб bu beyt dağı muşannifün merķüm kitabındandır. Beyt:

Her şi ez du nān be-minnet hāsti
*Der-ten efzūdī vez cān kāsti*¹⁴⁶

Haķır dağı bu beytde bī-naşır-i naşire diyü bu maķāma olmağın yazdum. Beyt:

Ger tū ez du nān du nān hāstī
*Şurs-ı māhāsā zi cānet kāsti*¹⁴⁷

Her cehennem kütüği āteřiye yüz kızdırmaķ namāzı koyup şarşusunda el bađlāyup řurmāķ halāyık-ı dīn-i güzın ve münāсіб-i zühre-i mü'minın degildür. Nitekim ol şeyh-i girāmi Haşret-i Monla Cāmī dimiş. Kış'a:

Be-dendān raħne der-pūlād kerden
Be-nāħun rāh-ı der-hārā beriden

¹⁴³ Senin bağışlamana insanların sarılmaları, vasfedenlerin senin sıfatlarını anlatmakta aczi, tevbelerimizi kabul et biz ancak insanız. Biz seni gerektiğince tanıyamadık.

¹⁴⁴ "İnsan için ancak çalıştığı vardır." Necm Suresi 53/39.

¹⁴⁵ Kireçli ellerinle hamur yoğurmak elin sinende emirin önünde durmaktan daha iyidir.

¹⁴⁶ Minnet için bu iki ekmekten her ne istediysen tenine ekledin ve canından verdin.

¹⁴⁷ Eğer sen bu iki ekmekten iki ekmek istediysen ayın yarısı gibi canından verdin.

*Furū-reften be âteşdân nigûnsâr
Be pelk-i dîde âteş-pâre çiden*

*Besî ber-Câmî âsânter numâyed
Ki bâr-ı minnet du nân keşiden¹⁴⁸*

Hemân cihânda *el-kanâ'atü kenzün lâ yefnâ¹⁴⁹* kavliyle 'âmil olup halkdan inqitâ' u 'uzlet ü külliyyet ile ağbiyâ-yı ağniyâdan kaç'-ı 'alâka idüp künc-i vahdet ihtiyâr eylemek gerekdür. Nitekim Hazret-i 'Alîyy-i velî buyurur. Şi'r:

*Li naqli's-şahri min kaneni'l-cibâl
Eḥabbu ileyye min muneni'r-ricâl*

*Yeḳûlu'n-nâsu lî fi'l-kesbi 'ârun
Fe-ḳultu el-'âru fî zullî's-suât¹⁵⁰*

Her ne ki karşı giyse sîm ü zer görüp ihsân-ı ümîd ile tûrmaya ve bâb-ı Vehhâb'ı koyup rızıkçün kimsenüñ ḳapusın urmaya. *Naḥnu kassemnâ beynehum ma'ışetehum¹⁵¹* kısmetine rızâ virüp kimseden nesne istemeye daḫi *Ḳul metâ'u'd-dunyâ ḳalîlun ve'l-âhiretu ḫayrun limeni't-teḳâ¹⁵²* diyüp rızık için ḡam yime. Nitekim Bâkî demiş. Ḳıṭ'a:

Sen beni yâ Râb kemâl-i ḫırş ile
Der-be-der gezdürmegil bî-fâ'ide

Aç idüp nâ-merde muḫtâc itmegil
Rabbenâ enzel 'aleynâ mâ'ide

30. Key du'â-yı tû mustecâb bûd. Senüñ du'ân kaçan müstecâb olur.

Ki be-yek rû-yı der u miḫrâbî. Ki bir yüz ile iki miḫrâbdasın. Ya'ni miḫrâba karşı namâza tûrdıḡında ve fikrûñ 'alâyık-ı dünyeviyyeyi miḫrâb idinür. Bu taḳdîrce namâzıñ ve 'ibâdetiñ kaçan ḳabûl olur. Yâḫûd her zamânda mâsivallâha meyl-i muḫabbetiñ hemân iki miḫrâb ittiḫâz itmek gibidür. Bu daḫi fevka'l-ḫadd mezmûmdur. Muşannifüñ yek ve du zıkrinde şan'at vardur ve miḫrâba miḫrâb dirler mevzi'-i ḫarb oldıḡı için zîrâ imâm anda şeyṫân ile muḫarebe ider ki ḳalbi meşâliḫ-i dünyeviyyeye meşḡûl olmaya. [16b] İmdi da'vâ-yı muḫabbet-i zü'l-celâl idenler lâzımdur ki muḫabbet-i dünyeviyye[y]i ḡöñüllerinden izâle idüp mücerred muḫabbet-i şeri'at-ı Aḫmedî ve mâ'il-i ṫarîḳat-ı Muḫammedî olalar. Nitekim şu'ârânuñ memdûḫu'z-zâtı ve maḫmûdu's-şıfâtı merḫûm u maḡfûr Necâtî demiş. Beyt:

¹⁴⁸ Câmî'ye kötü adamların minnetini çekmektense, diş ile demiri delmek, tırnak ile kapıları kesmek, başı üste ateşe düşmek, kırıp ile ot parçası yığmak çok kolaydı.

¹⁴⁹ "Kanaat tükenmez hazinedir." Hadis-i şerif.

¹⁵⁰ Benim için daḡların yamaçlarından koca bir kayayı taşımak insanların arzularını yerine getirmekten daha kolaydır. İnsanlar çalışıp kazanmak ayıptır derler ben de onlara dedim ki asıl ayıp dilenmenin zilletidir.

¹⁵¹ "Rabbinin rahmetini onlar mı bölüşürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldı. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır." Zuhuf Suresi 43/32.

¹⁵² "De ki: Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır." Nisa Suresi 4/77.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

‘Aşk-ı mecāzī meclis-i mey gibidür hemân
Eksik degül kişiye şöında nedāmeti

Lā-cerem t̄ā‘āt ü ‘ibādātuñ ve h̄acāt ü münācātuñ müstecāb olmasına sebep terk-i muḥabbet-i dūnyā ve ferāğ-ı meyl-i cemī‘-i masivādur. Zīrā ki muḥabbet-i Vedūd olan māl u menāli yığmaz ve meşel-i meşhūrdur ki iki ḳarpuz bir ḳoltuğa şığmaz. Beyt:

‘Āşık iseñ şakın ey ehl-i belā
Olmağıl mā‘il-i māl-ı dūnyā

Gözini aç yūri ğaflet itme
Tañrıdan ğayra muḥabbet itme

Taleb it ‘aşk-ı ḥaḳīki[y]i meded
Ḳılma bu ‘aşk-ı mecāzīde ebed

31. Yā Rab ez dest-i mā çı ḥayr āyed. Yā Rab bizüm elimüzden ḥayr gelür.

Kerem kun ki Rabb-i erbābī. Sen kerem eyle ki pādşāhlar pādşāhısın. Rabb ve erbāb zıkrinde şan‘at-ı iştiḳāḳ vardır. Lafz-ı āyed muzāri‘dür āmeden lafzından gelmek ma‘nāsına. Lafz-ı erbāb daḫi feth-i hemze ile Rabb lafzımuñ cem‘īdür mālīk ve seyyid ve şāḫib ma‘nāsına. Lākin Rabb lafzımuñ Allāh‘dan ğayra itlāk cā‘iz degüldür meger ki bir şey’e muzāf ola. Fi‘l-ḥaḳīḳa irādāt-ı Bārī olmayıcaḳ bir nesneye ḳudretimüz ve anuñ meşiyyeti müte‘allıḳ olmayıcaḳ bir şey’e t̄āḳatimüz yoḳdur. Hemān *el-‘aczu ‘ani’ş-şukri şukr*¹⁵³ mefhūmınca her vech ile noḳşānımuza iḳrār u i‘tirāf iderüz ve niyāz u ḥacetden ğayrı nesnemüz olmaduğına derūndan inşāf-ı şāf iderüz. Nitekim Necātī dimiş. Beyt:

N’ola ger t̄utsa Necātī yüzine ḥacalet elin
Nesi var yüze gelür dest-i du‘ādan ğayrı

Ne ‘aceb yüzüzlüḳdür ki bu deñlü keşret-i zūnüb ile yüzimüz vardır ve dergāh-ı Ḥaḳḳ’a ‘arz-ı ḥacāt idüp münācāt itmege sözimüz vardır. Ğazel:

*Men bende āmedem bā-curmem be-cā-yı ḥacalet
Şud cism-i men nişān-ı t̄ir-i ḳazā-yı ḥacalet*

*Dānet gunāh-ı mā rā mecmū‘-ı ḥaḳḳ-ı ‘ālem
Mir‘āt-ı peykerem şud peyker-numā-yı ḥacalet*

*Be-niger be-‘ayn-ı ‘ibret bā rū-yı men futād
Kū reng-i surḥ-dāred ez sillehā-yı ḥacalet*

*Dest-i du‘ā ki dārem bā dergehet Ḥudāyā
Destem be rüy dārem ez ‘iddehā-yı ḥacalet*

¹⁵³ Şükretmekten aciz kalmak şükürdür.

*Du tâ ne-şud zi pîrî kıdd-i Ziyâ'î likin
Nâzîr şud ez 'uyûbeş bâşet pâ-yı hacalet'¹⁵⁴*

32. Ğayb-dân u luţf u bî-çünî. Ğayb bilici ve laţîf ve bî-çünsin.

Setr-puş [17a] Kerîm u Tevvâbî. Perde örtici ve Kerîm ve Tevvâb'sın. Ğayb-dân ve setr-puş vaşf terkibidir. 'Âlemü'l-ğayb ü sâ'irü'l-'ayb ma'nâsına ve bî-çün lafzınıñ ma'nâsını nitesüz dimekdür. Ya'ni Hudâ-yı te'âlâ şol kadar muţlak ve *fâ* 'alun limâ yurîd'¹⁵⁵ dür ki kimsenüñ aña çün ü çerâ dimeğe vücûdi yoқdur. Ya'ni filân nesne[y]i dimege kimsenüñ қudreti yoқdur. Setr kesr-i sin ve sükün-ı tâ ile perde ma'nâsnadır. Ba'zı nüşhada setr-puş vâkı' olmışdur. Kesr-i sin ve teşdîd-i râ ile ol taқdîrce ma'nâsı setri urıcı demek olur. Ve lafz-ı Tevvâb fetḥ-i tâ ve teşdîd-i vâv ile mübâlağa-i fâ'ıldür kıbilü't-tevb ma'nâsına tâ'ife-i 'Arab kıul günâhdan rücu' itdükte *tâbe'l-'abdu ilâ rabbihî*¹⁵⁶ dirler ve Allah te'âlâ tevbesin kıabül itdükte *tâbellâhu 'alâ 'abdihî*¹⁵⁷ dirler. Nitekim Kıur'an-ı 'azîmde gelmişdür ve *tub 'aleynâ inneke ente't-tevvâbu'r-raḥîm*¹⁵⁸ vârid olmışdur. Ol Hudâ-yı bî-niyâz 'Allâmü'l-ğuyûb'dur ki gizlü ve aşikâre aḥvâlimüze vâkıfdur. Umaruz ki dünyâda ve âḥiretde bize aḥsen-i ḥasenât müyesser eyleye. *Rabbenâ âtinâ fi'd-dunyâ ḥaseten ve fi'l-âḥireti ḥaseten ve kınâ 'azâbe'n-nâr*¹⁵⁹. Ve Laţîf'dür ki añun nihâyetsiz luţfundan ümidimiz vardur ve Hudâ-yı bî-çündür ki añun қudretine ve 'azametine göñülden i'tikâdimuz ve dil ile ikrânımız vardur ve Settârü'l-'uyûbdur ki recâ iderüz ki dünyâda ve âḥiretde 'aybımız yüzümüze urmaya ve bizi dost düşmân arasında rüsvâ-yı bed-nâm idüp dergâhdan sürmeye ve Kerîm'dür ki añun Ğayetsiz keremünden recâmuz vardur ve Tevvâb'dur umâruz ki tevbemüzi kıabül ve günâhımızı 'afv ve bizi luţf u keremine maḫhar kılup seyyi'âtımızı maḫv eyleye. Muşannif Gülistân'ında dimiş. Kııţ' a:

*Ger 'acz ḥıḫâb-ı kıahr kuned
Enbiyâ râ çi câ-yı mu'azzezest
Perde ez rûy-ı luţf kü berdâr
Ki eşkıyâ râ umîd-i mağfiret'¹⁶⁰*

ve bu beyt daḫi muşannifiñ mezkûr kitâbundandır. Bu maқâma münâsib olmağın yazıldı. Beyt:

*Ne'uzu billâh eger ḫalk Ğayb-dân bûdî
Kesi be-ḫâl-i ḫod ez dest-i kes ne-yâsûdî'¹⁶¹*

¹⁵⁴ Ben kulun, utanma makamına suçumla geldim, vücudum utanma kaza okunun nişanı oldu. Allah'ın bütün yarattıkları bizim günahımızı bilir, ölü bedenim utanmayı gösteren cisim oldu. Düşkün olan benim yüzüme ibret gözüyle bak, kim utanç sillelerinin kırmızı rengine sahiptir. Ey Allahım dergahında dua eline sahibim ve utanç iddialarıyla elim yüzümde kaldı. İhtiyarlıktan Ziyâ'î'nin beli bükülmedi, sırtındaki utançla ayıbı görünür oldu.

¹⁵⁵ "Dilediğini mutlaka yapandır." Burûc Suresi 85/16.

¹⁵⁶ Kul rabbine tevbe etti.

¹⁵⁷ Allah da kulunun tevbesini kabul etti.

¹⁵⁸ "Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. *Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın.*" Bakara Suresi 2/128.

¹⁵⁹ Onlardan, "*Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru*" diyenler de vardır." Bakara Suresi 2/201.

¹⁶⁰ Eğer acizlik kavra hitap ederse, peygamberler bundan daha değerli ne olabilir. Eşkiyaların tövbe ümidinin olması için lutf yüzünden perde nasıl kaldırılır.

¹⁶¹ Allah korusun eğer yaratılmış olanlar gaybı bilseydi, hiç kimse kendi halini bir diğerinin eliyle düzeltmezdi.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bir Ğanī Ğaffār'dur ki günāhımızuñ mağfiretin andan recā ve bir Kerīm Settār'dur ki andan kerem-i raħmet umup du'ā iderüz. Meşnevī:

Ey қаbül eyleyici ҳācātı
Sen naşīb eyle baña cennātı

Düzaħa [17b] lāyık isem cennet vir
Ma'şiyet etdim isem raħmet vir

Ağlaruz ҳāzretüñe ey Mevlā
Mācerāmuz қamu mā'lüm saña

Vār ise bizde eger keşret-i 'ayb
Noқта-i luţfuñ ile қıl anı ğayb

33. Sa' diyā rastı zi halk me-cüy. Ey Sa'di halkdan toğrulıķ isteme.

Çün tū der-nefs-i hod ne mi-yābī. Çünki sen kendü nefsiñde bulmuyorsun. 'Acemüñ қа' idesidür ki bir ismüñ āhirine elif ilhāk idüp ve anı ħarf-i nidā 'add idüp ħiţāb iderler ve şu'arā kendülerine ħiţāb itdüklerinüñ aşlı budur ki zamānlarında yār-ı şādıķ ve hem-dem-i muvāfiķ bulmayup vaħdet ü 'uzlet ihtiyār iderler ve ihvān-ı zamāndan şikāyet itmekiçün nefslerinden bir muħāţab taħrir iderler ve anı muşāħabet idünüp aña ħiţāb iderler. Lafz-ı rast toğru ma'nāsınadır ve aña lāhik olan yā maşdariyyet içündür toğrulıķ demek olur şadāķat ve istiķāmet gibi. Muşannif Gülistān'ında dimiş beyt:

Rastı mucceb-i rızā-yı Ğudā est
*Kesi ne dīdem ki kem şud ez rah-i rāst*¹⁶²

Me-cüy lafzı nehy-i ħāzırdur custen lafzından istemek ma'nāsına ve ne mi-yābī lafz-ı nefy-i ħāldür yāften lafzından bulmaķ ma'nāsına. Toğrusı kendü nefsiñde istiķāmet ve refiķ u şadıķıña şadāķat olmayıcaķ kimden toğrulıķ umarsın ve ğayruñ 'aybına nāzır olup kendü 'aybıñdan göziñi mi yumarsın. *'Iz nefsek şumme 'iz el-ħalāyık*¹⁶³ mefhumunca bu şıfat mü'mine lāyık degüldür. Belki ğayruñ 'aybına baķmayup kendü 'aybını müşāhede itmek gerekdür. Nitekim ħaberde vārid olmuşdur *Tübā li men şeğalet 'uyūbe nefsehu 'an 'uyūbe ğayrehu*.¹⁶⁴ Hemān gelüñ ki bād-ı şabā gibi kimsenüñ 'aybın açmayalum ve ceħd idüp mānend-i dāmen herkesüñ 'aybını örtelüm. Ola ki Ğudā-yı te'ālā daħı anuñ muķābelesinde bizüm 'aybımızı açmayup bizi rüsvāy ü bed-nām eylemeye. Meşnevī:

'Aybı fāş itme çü bād-ı şarşar
'Ayb-puş ol nitekim dāmen-i ter

'Aybıñı kimseye vir söyleme sen
Yalvarur pāyıña düşer dāmen

¹⁶² Doğruluk Allah'ın rızasının gereğidir. Doğru yolda gidip küçülen hiçkimseyi görmedim.

¹⁶³ Önce kendi nefesine nasihat et sonra başkalarına.

¹⁶⁴ Başkalarının ayıplarını bırakıp da kendi ayıplarıyla uğraşan nefse ne iyi.

Edebünle ol eyâ merd-i hüner
Ne revâ saña edepsiz dirler

Ve kendü nefsiñde şadâkat mülâhaza itmeyicek gayrında şanup gizlü sırrını kimseye dime. Zirâ kimse senün esrârına hayrân degüldür ve sen kendü sırrını şaklamayıcak gayrı kimse daği şaklamaz. Zirâ saña senden yeg emîn yoğdur. Beyt:

Sırr-ı hod bā yār-ı hod goften ne yāyed
Zan sebeb yār rā yārī būd[18a]ez yār endişe kun¹⁶⁵

34. Cāy-ı girye est u muşibet-i pîr. Ağlamak yiri ve pîr muşibetidir.

Ki tū kūdek henüz le'ābî. Ki henüz oğlansın oynayıcı ya salya[la]r ağıdıcı. Muşannif kendü nefsiñe hitâb ider ki pîrün ağlaması ve muşibeti zamânıdır ki ey nefis sen henüz oğlanlık idersin. Cāy tırcağ yir ma'nâsınadır mağâm gibi. Girye ism-i maşdardur giristen lafzından ağlamak ma'nâsına ve est lafzınıñ hemzesi veznden ötüri vaş olunup telaffuz olunmaz ve tâbe daği hâricden hareket virülüp vāv-ı 'atfa maẓmum oğınur ve muşannifün pîrden muradı kendüzdür. Gâlibâ bu kaşide[y]i pîrlüğü zamânında dimişdür ki birkaç yirde aña işareti vardır. Ve kūdek diyü hitâb itdüğü nefis-i emmâresidir. Kūdek küçük oğlan ma'nâsınadır. Lağâb fetḥ-i lām ile mübâlağa-i fâ'ıldür lu'bdan zamm-ı lām ile oyun ma'nâsına yal'âbdan zamm-ı lām ile salyalar ağıdıcı ma'nâsına. Fi'l-vaқи' pîrlik zamânında oğlanlık ve nâ-tüvânlık evânında cevânlık itmenün 'âlemi yoğdur. Nitekim mü'ellif-i kaşide Şeyḥ Sa'dî ḥazretleri bu mağâma münâsib Gülistân'ında bu birkaç beyti yazmışdur. Şi'r:

Fe ize's-sebâ ve 'ş-şeybu gayre şelsâ
Ve kefâ ta'yîru 'z-zamâne nezîrâ¹⁶⁶

Beyt:

Çun pîr şudî zi kūdegi dest-bedâr
Bâzi vu zerâfet be cevânân be-guzâr¹⁶⁷

Meşnevî:

Ṭarab-ı nev-cevân zi pîr me-cüy
Ki diger ne nâyed âb refte be cüy¹⁶⁸

Zer' rā çün resîd vaqt-i duruv
Ne-ḥurâmed cenân ki sebze-i nev¹⁶⁹

35. Bâ heme 'ayb-ı ḥişten şeb u rûz. Kendü gelen kamu 'aybı ile gece ve gündüz ya'ni kendüñde yoğdur 'ayb var iken.

Der-tekâpü-yı 'ayb-ı aşḥâbî. Muşâhiblerün 'âybinuñ bulup ...? Nitekim Ḥazret-i 'Âli rağiyallâhu 'anh *iḥvânu zamânina cevâsis el-'uyüb¹⁷⁰* buyurmuşdur. Lafz-ı ḥavîşten kendü

¹⁶⁵ Kendi sırrını arkadaşına söylemen olmaz, bu yüzden dostla dostluk verildi, sen de kendi dostunla bunu düşün.

¹⁶⁶ Çocukluk ve gençlik ömrün üçte ikilik kısmını değıştirir, zamanın değışmesi uyarıcı olarak yeter.

¹⁶⁷ Artık ihtiyarladığın için çocukluğın bırak, oyun ve zerafet işini de gençlere bırak.

¹⁶⁸ Gençliğin neşesini yaşlıda arama, artık gençlik gelmez onu giden suda ara.

¹⁶⁹ Eğer ziraatın hasat vakti gelmişse yeni yeşermiş bir bitki gibi sallanmaz.

¹⁷⁰ Zamanımızın kardeşleri ayıpların casuslarıdır.

ma'nâsınadır havîş gibi ve lafz-ı tekâpûy bulup ...? ma'nâsınadır ki keşret-i tecessüden kinâyedür. Lafz-ı aşhâb feth-i hemze ile şâhib lafzınıñ cem'idür muşâhabet ve yoldaş ma'nâsına. Fi'l-ı hâkîka kişi kendü 'aybını görmeyüp gayruñ 'aybın gözetmek katı kabâhâtdür. O kendüye lâzım olmayan nesne[y]i iltizâm eylemek ulu sefâhâtdür. Hemân *hayru'n-nâs min yenfa'u'n-nâs*¹⁷¹ kavli ile 'âmil olup küşe-i vahdet gibi dârü's-selâm olmaz. Nitekim ol râvi-yi mu'teber 'Abdullâh bin 'Ömer hâzretleri Resûlullâh'dan rivayet ider ki [18b] ol mefharü'l-'âlem şallallâhu 'aleyhi ve sellem *el muslimu men selime'l-muslimüne min lisânihi*¹⁷² bu taqdîrce da'vâ-yı dîn-i islâm iden müslümânlara lâzımdur ki mü'minleri incitmeden ictinâb ide ve müslümânların rızâsı olduğı cânibe gide. Mañla':

Kimseniñ 'ayb-ı nihânun açma gel mânend-i bād

Anları rüsvây idersin kendüni bî-i'timād

Ve gaybetde gıybetiñ iden kimselere niyâz ve anları rencide itmeden ihtirâz eyle ki yüzüzlerden yüz şuyın şatun almak gerekdür ve edebsizlerden edeb öğrenmek 'âkıllar işidir. Gerçi her bî-edebüñ sözünü kim diñler ya kim işidir. Câmî dimiş. Beyt:

Zer be deh vez fuñş-ı evlâd-ı zinâ râ leb be bend

*Dide bâşî kufl-i zer ez behr-i ferc-i esterest*¹⁷³

36. Ger heme 'ilm 'âlemet bâşed. Eger kamu' âlemüñ 'ilm[i] senüñ olursa.

Bî-'amel mudde'î vu kezzâbî. 'Amelsüz müdde'îsün ve kezzâbsun. Ya'ni 'amelüñle 'âmil olmayıcağ müdde'îsün ve kezzâbsunı dimekdür. 'İlm ve 'âlem lafzlarında san'at-ı iştikâk olduğı mâ'lümdür ve 'amel lafzlarında dañi lafzen ve ma'nâen münâsebet vardır. 'Âlem feth-i lâm ile mâsivâ-yı Allâh'a dirler ve müdde'î lafzı şığa-i fâ'ıldür da'vâ idici ve ögünüp laf urucu ma'nâsına bu mağâma ya'ni şâni münâsibdür. Kezzâb feth-i kâf ile mübâlağa-i fâ'ıldür yalancı ma'nâsına. Lâ-cerem 'âlemden 'âlim 'ilmi ile 'amel itmek ve 'ulemâ-i selef gitdüğü tarîka gitmek gerekdür ki *kemeşelu'l-ñimâri yahmilu esfârâ*¹⁷⁴ zümresinde dâhil ve şüretâ 'ulemâ libâsında olup ma'nide câhil olmaya. Nitekim muşannif Gülistân'ında dimiş. Meşnevî:

*'İlm çendân ki bişter*¹⁷⁵ hânî

Çün 'amel der tû nist nâdânî

Ne muñakkiğ bûd ne dânişmend

Çâr pây-î ber ü kitâbî çend

Ân tehî mağz râ çi 'ilm u haber

*Ki ber u heyzomest yâ defter*¹⁷⁶

¹⁷¹ İnsanların hayırlısı onlara faydalı olanıdır.

¹⁷² Müslüman, müslümanın dilinden emin olduğı kimsedir.

¹⁷³ Zina çocuklarının kötü konuşmalarını altın vererek sustur. Altın kilidi katırım kıcıma bağlarlar.

¹⁷⁴ "Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez." Cuma Suresi 62/5.

¹⁷⁵ Metinde "pişter" şeklinde yazılmıştır.

¹⁷⁶ Ne kadar ilim okursan oku sende amel yoksa cahilsin. Amelsiz alim ne araştırmacı ne alimdir, bir hayvandır ki ona kitap yüklemişler. Beyni boş olan hayvanın ona yüklenenin kitap mı odun mu olduğundan hiç haberi yoktur.

Hemân 'âlemde 'ilm ehli 'ilmi ile 'âmil ve ehl-i kemâle kemâl-i mertebede 'ilm-i kâmil gerektür ki fi'l-meşel 'âlim-i bî-'amel zenbûr-ı bî-'ilmdür dirler. Beyt:

Bî-'amel 'ilme mişâl oldı hemân
Nehr kim akmaya hiç âb-ı revân

37. Pîş-i merdân 'âfitâb-şîfat. 'Âfitâb gibi erlerüñ öninde.

Be haqîkat çu kirm-i şeb-tâbî. Haqîkatde yıldız kurdı gibisün. Ya'ni muşannif nefsinı hazm idüp hitâben nefsinı dir ki hürşid-i 'âlem-tâb gibi rûşen-dil ve rûşen-zamîr 'ulemâ yanında fi'l-hakîka yıldız kurdı gibisün ki güneş katında zerrece vücudı yokdur. Lafz-ı pîş zarf-ı mekândur ön ma'nâsına lafz-ı merdân merd lafzınıñ [19a] cem'idür. Qâ'ide-i Fârisiyyede şol ism ki zî-rûh ola cem'elîf ve nûn iledür âhirinde hâ vâki' olsa ol hâ kâf-ı Fârisiyyeye tebdil olup andan sonra elif ve nûn lâhiq olur ve zî-rûh olmazsa cem'inüñ âhirine lafz-ı hâ ilhâk olunur. Neşv ü nemâsı ve teceddüd ü inkişâsı olan cemâdâtdan ise veheyn-i mezkûriyenüñ ikisi dañi cem'inden câ'izdür. 'Âfitâb güneş ma'nâsınadır. Be haqîkat lafzından bâ zerâfet içündür ve kirm lafzı kesr-i kâf-ı 'Arabî ile kurd ya'ni böcek ma'nâsınadır ki haşerât arasından her birine itlâk olunur. Şeb-tâb yıldız kurdı didikleri böcektür ki gecelerde şu'lesi müşâhede olunur. Beyt:

Dil-i pür-şevk ziyâ-ı hicrânunıda
Şanki şeb-tâb durur şevka gelür

Çün ire leyl beyt-i merkûmda kirm lafzınıñ zikri zâ'iddür. Meger ki şeb-tâb böcek cinsi idügin taşrih için ya tahşin-i lafz için ya ri'âyet-i vezn için irâd olunmuş ola. Lâ-cerem her zamânda gönül alçaklığını iden deryâ-dil 'âlî-mertebeler bulup merdâna vâşıl ve iki cihânda maqşudı hâşıl olur ve tekebbürî 'âdet idenin Fir'avn-ı 'avn ma'nâsından mahrûm ve iki cihânda yüzi qara ve mezmûmdur. Beyt:

Ben ol şeb-tâb-ı pür-tâbum ki bir zerre vücudum yok
Meger tenhâca zulmet içre şevk eyleyem peydâ

38. Pîr bûdî ve reh ne-dânistî. Pîr olduñ ve yol bulmadun.

Tü ne-pîri ki tıfl-ı kuttâbî. Sen pîr degülsün ki mekteb oğlânısun. Ya'ni tarîk-i müstakîmi bulup sâlik olmamış iseñ pîr-i tarîkat degülsün. Lafz-ı bûdî hitâbdur bûden lafzından olmaq ma'nâsına ve ne-dânistî lafzı nefy-i hitâbdur dânisten lafzından bilmek ma'nâsına ve lafz-ı kuttâb zamm-ı kâf ile kâtib lafzınıñ cem'idür ve kitâb ve mekteb ma'nâsına dañi gelür bunda mekteb ma'nâsınadır. Vâki'â i'tibâr pîrlige ve şaç u şakal ağarmasına degüldür belki a'mâl-i şâlihayadır. Bir kimse ne kadar sâl-hürde pîr-i fânî olsa şer'-i kavî vü kavîmden ve tarîk-i müstakîmden habîr olmasa pîr-i nâ-bâliğ ve tıfl-ı ebced-hân ma'külesidür. Yağyâ dimiş. Mañla':

Şubh-ı şâdık gibi ey gâfil ağardı şakalun
Haberün yok seni penbe ile boğazlar ecelün

Dirigâ ki dünyâ-i merce'l-ervâc şanup ve devlet-i 'izzi maqşud idinüp nakd-i 'ömrümüzi [19b] 'abeş yirlere şarf eyledik ve zû-i mişbâh-ı şeri'atun aşâr-ı zulmet-i gamda gönlimüz kâfiye iken anı rehber idinüp menzil-i murâda irmedik. Beyt:

Ziyâ'î gibi 'ömrüm nakdini harc eyledüm bir bir
Ticâret bilmedüm âhir taşavvurdan ziyân itdüm

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Ḥātimetu'l-kitāb bi-ḥamdillāhi'l-ḥamīd. Bu aşıde-i ḥamīde ki nie pend ü mevā' izi müştemildür. Tārīḥiñ touz yüz seksen yedi senesinde şerḥ idüp tamām eyledüm. Tārīḥ:

Feşāḥat baḥrinüñ ğavvāsıyam cem' eyleyüp bir bir
Selāset riştesine dizmişüm lü'lü-yı 'irfānı

Belāğat arsūsında ğidā-yı rüḥı 'arz itdüm
Metā' -ı nazm u nesre cān virür bir müşteri anı

Virülmez degme bir nādāna şāḥım lafz-ı ḥadur bu
Temāşā eyle 'ayn-ı 'ibretile fazl-ı Raḥmān'ı

Bu dürr-i pāki nazm itdüm bu nazm u nesri cem' itdüm
Didi tārīḥ idüp hātif o evrā-ı perīşānı

[Sene 987]

Ve bu zulmet-i miḥnetde ve bu küşe-i mezelletde ferāmüş olınmış kemīne-i ḥaır zamān-ı adīmden uyūd-ı firāvāna esīr. Beyt:

Bugün erbāb-ı şevuñ ḥā-ı pāyı
Esīr-i zulmet-i miḥnet Ziyā'ı

Şeyḥ Sa' dī ḥazretlerinin bu aşıdesini şerḥ idüp ismini Ğidā-yı Şomā vir. Egeri ḥaırdan evvel vilāyetimizde kimse tedvīn-i dīvān u risāle ve tertīb-i kitāb u maāle itmiş degüldür. Ammā ḥaır daḥi şimdiye dek didüğim nazm u nesrūñ belāsından ğayrı fā'idesin müşāhede itmedüm. Anlar ki yāran u iḥvāndur eger zamānda ḥased ve anlar ki kemāl-i ma' rifetden ḥabīr degüldür. Ta' n-ı bī-'adet iderler. Bu ḥuşuşda her zamānda derdimüz vardur. Nitekim selef *men şannefe ad istehdefe*¹⁷⁷ buyurmuşdur. Her kişi zev u şafāda kāmran ve ben her zamānda derd ü belāda ser-gerdān olup tālī' -ı naḥsum ile cidāl ve sitāre-i bī-devletüm ile itāl iderin. Beyt:

Ziyā'ı zulmet-i ğamda gezer şādān olup nādān
Giriftār-ı afes bülbül yürir zāğ u zeğan āzād

Ammā faırūñ göñli tüşe-i anā' atle ğanī olup ısmet-i rüz-ı ezele ā'il ve alil ü keşir ol Ḥudā-yı Kerīm'üñ gencine-i luḥfından muadder olana mā'ilüm. Şāyed ki rüz-ı ezelde naşībüm bu imiş ve ayakda aldığım başumda yazı imiş. Ğazel:

Gözüm yaşımdan özge elde ['ālemde] nuūdum yo
Ne ğam māl ü menālüm yoğ ise bāri ḥasūdum yo

Ne aldum ben ne şatdum nesnesin bu fānī dünyānuñ
Bugün 'ālem metā' ndan ziyānum daḥi sūdum yo

¹⁷⁷ Kim bir kitap yazdıysa bir şeyi hedeflemiştir.

Niyâz idüp [20a] yire urmam yüzüm bâb-ı erâzilde
Ġani-i Lem-yezel'den ġayra 'âlemde sücüdüm yok

Muġadder bir kazâ gelse rızâdan ġayrı fikrüm yok
Cihânuñ nef'ine çokluġ sürürüm yok sürüdüm yok

Žiyâ'î ben kemâl ü ma'rifet Kâfinda 'ankâyem
Anunġün câhilân-ı dehr öninde hiç vücüdüm yok

Ve ġaşıde-i merġûme otuz sekiz 'aded beyt olup mehmâ emken şerġ ü beyân kıldıġıdan soñra girü otuz sekiz beyt miġdârı bir Türkî ġaşıde didüm ki Şeyġ Sa'dî'nün şerġ olan ġaşıdesi ne baħrde ve ne ġâfiyede ise bu ġaşıde ol baħrde ol ġâfiyede nazm eyledüm. Bu ġaşıde[y]i bir cevân şâhib-i hünerün ve râġıb-ı şî'r ü inşâ bir serverün nâmına nazm itdüm ki vilâyetimiz Hersek Sancaġı'nun begi Sinân Beg idâmallâhu 'ömrehu ve devletehu ġazretlerinün ferzend-i ercümendidür. Bir cevândur ki tab'-ı pâki envâ'-ı ma'ârifet şâmil ve aşnâf-ı kemâle mâlik 'âġil ü kâmidür. Ĥudâ-yı te'âlâ bâġ-ı şöħbetde ve gülzâr-ı selâmetde nihâl-i 'ömrini berġurdâr idüp bād-ı ġudûsdan şiyânet eyleye. Ĥaşıde-i minhu:

- 1 Eyledüm terk bâb-ı aġbâbı
Hep ferâmüş kıldum aşġâbı
- 2 Kimsede görmedüm vefâdan eşer
Umaram şimdi fazl-ı Tevvâb'ı
- 3 Köhne şâlum baña kifâyet ider
Ġiymezi sem libâs-ı 'unnâbı
- 4 Çünki âġir türâb olur döşegüm
Neyleyem câme-ġâb-ı sincâbı
- 5 Hey meded tıb'-ı gevher-efşânum
Oldı deryâ-yı derd ġark-âbı
- 6 Mâhî-i ġulzüm-i kemâlem ben
Ki beni çekdi dörd ġullâbı
- 7 Muttaşıl sîne ġussadan pür-tâb
Çarġ urmaġdan tîr-i per-tâbı
- 8 Ĥoynına girmedüm bir âfetün âh
Dir iken geldi mevt ġaşşâbı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- 9 Hey meded hâlimüz harâb oldu
 Turmadın geldi eşk seylâbı
- 10 Derd ü ğamdan işüm tamâm oldu
 Eksük olmadı sînemüñ tâbı
- 11 Yoğ mıdur kimse dest-gîr olacağ
 Beni ğarğ itdi ğuşşa girdâbı
- 12 Āh iderdüm derün-ı hâtırdan
 Gözden ağıardı eşk-i hûnâbı
- 13 Mülhem-i ğayb baña kıldı hııâb
 Ey ki pencâh reft der hâbı
- 14 Gözin aç ğâfil olma bu dehrüñ
 Fânîdür cümle mülk ü esbâbı
[20b]
- 15 ‘Ayn-ı ‘ibretle gel temâşâ kııl
 Ğaşr-ı Ğayser’le dâr-ı Dârâb’ı
- 16 Āb-ı engürı sen müdâm içesün
 Olmayasun revâ mıdur âbı
- 17 İñen oğlanluğ itme câm-ı ecel
 Bir tutar çünki şeyh ile şâbı
- 18 Göñül alçaqlığm kııl âb gibi
 Serv-âsâ ço kibr ü i‘câbı
- 19 Lâ-cerem âdeme müfid olmaz
 Mâl ü esbâbı câh u ensâbı
- 20 Ma‘şiyet yolma sülük itdüñ
 Neyledüñ mescid ü mihrâbı
- 21 Kıymet-i kâmilî bilür kâmil
 Āşikâr it bu dürr-i hoş-âbı
- 22 Yürî ‘arz eyle gevher-i hünerüñ
 Yürî medğ it o zıll-ı Vehhâb’ı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

- 23 Mesîhî-resm luţf-ı 'İsâ Beg
Ki aķar dehre luţfi mîzâbı
- 24 Luţfi hürşîd-i 'âlem-i ihsân
Zâtı gerdûn-ı luţf-ı mehtâbı
- 25 Böyle begzâde-zâd-ı devlet
Gelmeye dehrüñ aķa çün âbı
- 25 Ma' den-i 'âlemüñ bulunmaya hîç
Böyle pâkîze gevher-nâbı
- 27 Gelmeye devr içinde bu dâver
Daĥi çok döne çerĥ dolâbı
- 28 Yazılırsa defâtire şıgmaz
Luţf-ı tab' ı lâţîf elkâbı
- 29 Lâ-cerem vaşf-ı luţfını yazamaz
Bir yire gelse dehr küttâbı
- 30 Dâ'im olsun vücûd-ı ber-cûdı
Ĥâcet ehline fetĥ ider bâbı
- 31 Bezl-i sîm itdügine hırşından
Lerze tıtsa 'aceb mi sîmâbı
- 32 Râğıbidur kemâl ü ma' rifetüñ
Aña 'arz it kitâb-ı kem-yâbı
- 33 Gâh ki şevķ iden Ziyâ'î-i gedâ
Fi'l-meşel dehrüñ oldı şeb-tâbı
- 34 Ťoğrusı şâ'ir-i faşîh az olur
Şanma fazl ehli degme kezzâbı
- 35 Zülf ögen her biri degül şâ'ir
Bana beñzetme degme mû-tâbı
- 36 Neşrümi ĥâkiñe nişâr iderüm
Bile yanınca nazm-ı nâ-yâbı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

-
- 37 Gelüñ añā du‘ā-i ḥayr idelüm
Disün āmīn işiden aḥbābı
- 38 Devlet ü ‘ömri müstedām olsun
Bezı olsun ‘atāsı cüllābı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

